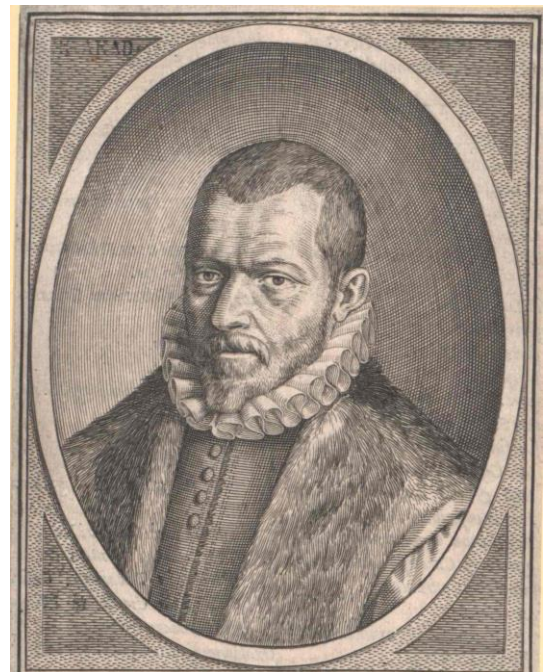

Commune bonum hujus Academiae

De dedicatio van Franciscus Junius' Academia in context

Masterscriptie Classics and Ancient Civilizations
Faculteit der Geesteswetenschappen, Universiteit Leiden

Begeleider: dr. Chr. Pieper

Datum: 29-11-2016

Alex van Eldik

havaneldik@gmail.com

Studentnummer: 1148206

Inhoudsopgave

Introductie.....	2
Hoofdstuk 1 Franciscus Junius' leven en werk	4
Hoofdstuk 2 Franciscus Junius' Academia.....	7
Hoofdstuk 3 Dedicatio: Inleiding	10
Hoofdstuk 4 Dedicatio: Autorisatie door het nut van het werk	12
4.1 Aanleiding en oorzaak voor het schrijven	12
4.2 <i>Commune bonum</i> : nut voor kerk en staat	14
4.3 Nut van de Academia voor studenten.....	15
4.4 Nut van de Academia voor volwassenen	16
4.5 Junius en <i>omnes boni</i>	18
Hoofdstuk 5 Dedicatio: Autorisatie door opdracht aan Frederik	20
5.1 Vorstenspiegel en dedicatio	20
5.2 De aanspraak van Frederik, en zijn deugden.....	21
5.3 Afsluiting van de opdracht, en de <i>artes dictaminis</i>	25
Hoofdstuk 6 Dedicatio: Autorisatie door competentie van de auteur.....	29
6.1 Het topos van amateurisme	29
6.2 Het topos van nederigheid	30
6.3 Junius' autorisatie door zijn belezenheid	31
Conclusie	35
Bibliografie	37

Introductie

Voor het onderwerp van deze scriptie ben ik dank verschuldigd aan mijn vader, die mij op de voor mij onbekende persoon van Franciscus Junius¹ wees (afbeelding voorzijde rechts). Na enige verdieping in het leven en werk van deze vroegmoderne geleerde bleek dat veel van zijn werk tot nu toe niet onderzocht is, zoals bij meer van zijn tijdgenoten het geval is. Mijn keuze voor bestudering van zijn werkje *Academia* kwam vooral voort uit de constatering dat dit boekje bijna onopgemerkt is gebleven, en zeker niet op waarde geschat. De negentiende-eeuwse biograaf Cuno doet de *Academia* met één enkele zin af: “Zur zweihundertjährigen Jubiläumsfeier derselben (de Universiteit Heidelberg) im Jahre 1587 schrieb er seine die Hochschulen illustrierende *Academia*.”² Verder heeft hij het opgenomen in zijn uitgebreide bibliografie van alle bewaard gebleven werken van Junius.³ Het is daarom des te opmerkelijker dat Sarx, die Junius' werken in de context van zijn leven heeft geplaatst, de *Academia* totaal voorbij is gegaan en zelfs niet in zijn bibliografie van Junius' werken heeft opgenomen.⁴ Andere boeken behandelen óf alleen Junius' leven, óf hebben zich beperkt tot één werk, wat beschouwd wordt als Junius' belangrijkste: zijn *Eirenicum*.⁵ Cuno's vaststelling dat de *Academia* “Hochschulen illustrierend” is, klopt, maar is verre van volledig.

Academia is namelijk niet alleen een descriptief werk, maar is ook prescriptief gedacht. Dit blijkt met name uit de *dedicatio* die voorafgaat aan de eigenlijke tekst van het boekje, de opdracht aan keurvorst Frederik IV van de Palts (afbeelding voorzijde links, gemaakt in 1592, dus vijf jaar na het verschijnen van de *Academia*). Junius probeert daarin aan te tonen dat het werkje nut heeft vanwege alle onzekerheid en verwarring die er heerst met betrekking tot de universiteit als instituut. In de zestiende eeuw was er veel discussie over de vraag of en hoe de universiteit tot nut kon zijn. Er waren diverse mensen, met name protestanten, die de universiteit en haar gebruiken onder zware kritiek stelden. Junius wilde op deze kritiek ingaan; het boekje was dus zeer actueel. Na het lezen van het boekje bleek de *dedicatio* alleen al zo interessant te zijn dat ik uiteindelijk voldoende materiaal had om mijn scriptie daaraan te wijden.

Na een introductie op de persoon van Junius in hoofdstuk 1, wil ik in het tweede hoofdstuk de inhoud en structuur van de *Academia* schetsen, zonder daarbij overigens diep op de inhoud in te gaan. Om meer inzicht in de theorie over de *dedicatio* te krijgen ga ik in het derde hoofdstuk in op de *dedicatio* als paratekst. In de daaropvolgende hoofdstukken heb ik de *dedicatio* vanuit verschillende invalshoeken geanalyseerd, die ik als instrumenten tot bestudering overgenomen heb uit Karl Enekels *Die Stiftung von Autorschaft in der neulateinischen Literatur (ca. 1350-ca. 1650)*. Hij onderzoekt daarin vanuit diverse gezichtspunten de autorisatiestrategieën in Neolatinse teksten. Omdat dit een heldere analyse oplevert, heb ik enkele punten daarvan overgenomen; in hoofdstuk drie kom ik daar op terug. Hoofdstuk vier gaat in op hoe Junius in de *dedicatio* zijn boekje autoriseert door het nut ervan aan te tonen. In het volgende hoofdstuk kijken we naar de daadwerkelijke opdracht aan Frederik IV als autorisatiemiddel. In hoofdstuk zes komt autorisatie door Junius' eigen competentie aan de orde. Ten slotte volgt de conclusie. In deze scriptie ligt de focus dus op het genre van de *dedicatio*, wat niet wegneemt dat ik regelmatig op historische achtergronden inga om de *dedicatio* beter te begrijpen.

---

¹ Franciscus Junius moet niet verward worden met zijn zoon Franciscus Junius (1591-1677), filoloog en germanist. De Junius van de *Academia* wordt dan ook vaak ‘de Oudere’ genoemd.

² Cuno (1891:90). Overigens bestond de universiteit in 1586 tweehonderd jaar, dus een jaar eerder.

³ Cuno (1891:284).

⁴ Sarx (2007:288-290).

⁵ Junius' leven: Benrath (2000), Cuno (1891); Junius' *Eirenicum*: De Jonge (1980), Venemans (1977).

Tot slot nog enkele opmerkingen. Bij citaten uit de *Academia* heb ik de spelling weergegeven volgens de druk uit 1587, wat bijvoorbeeld een spelling als *judicium* oplevert. Verder heb ik de tekens & als 'et', ß als 'ss' en het encliticon '-q' als '-que' uitgeschreven. Omdat alleen het hoofddeel van het boekje paginanummers heeft in de originele editie, verwijs ik naar de andere pagina's met een folio-aanduiding, zoals in manuscripten. Folio <1r> is dus de eerste pagina van het werkje, de titelpagina.

Hoofdstuk 1 | Franciscus Junius' leven en werk

Franciscus Junius werd op 1 mei 1545 in het Franse Bourges geboren als François du Jon.⁶ Zijn vader, Dénys, was koninklijk raadsheer en jurist; Bourges was in die tijd het centrum voor de studie van het Romeins recht. Junius kreeg eerst thuisonderwijs en ging vervolgens op dertienjarige leeftijd naar de hogeschool van Bourges. Na twee jaar kwam hij terecht in Lyon waar hij ging studeren onder leiding van Barthélemi Aneau, een vriend van zijn vader. Daar werd hij ook atheïst door het lezen van Cicero's *De natura deorum*. In 1561 werd Aneau gedood vanwege zijn protestantse geloof, waarop Junius terug vluchtte naar Bourges. Door het lezen van het eerste hoofdstuk uit het Johannes-evangelie werd hij overtuigd christen; daarop besloot hij in Genève bij Johannes Calvijn theologie te gaan studeren. Hij heeft daar in zijn eigen levensonderhoud moeten voorzien door het geven van lessen in Grieks, Latijn en Hebreeuws omdat zijn vader hem niet meer kon onderhouden; ook hij was inmiddels door katholieken vermoord. In april 1565 kwamen afgevaardigden van een Antwerpse Franstalige gemeente in Genève om een predikant te vinden. Junius liet zich daartoe overhalen en kwam zo in mei 1565 in Antwerpen aan.

Daar werkte hij als predikant, maar hij was tegelijk in heel West-Vlaanderen actief als hageprediker, waarbij hij enkele keren ternauwernood aan gevangenneming (en wellicht erger) is ontsnapt. Ook schreef hij in 1566 onder anonieme titel het *Brief Discours*,⁷ gericht aan koning Filips II van Spanje, om hem te bewegen de geloofsvervolging in de Nederlanden te doen ophouden; eveneens iets waarvoor hij gezocht werd. Na vertrek uit Antwerpen kon hij daar niet terugkeren omdat alleen Nederlandstalige predikanten daar nog welkom waren. Daarop bleef hij in Vlaanderen rondzwerfen, waar hij in Gent de beeldenstorm meemaakte, die hij scherp afkeurde. In april 1567 stuurde landvoogdes Margaretha van Parma een legerafdeling naar de stad Limburg, waar Junius op dat

---

⁶ Voor deze biografische inleiding heb ik gebruik gemaakt van de volgende bronnen: Cuno (1891:1-229), De Bie en Loosjes (1931:604-616), Venemans (1977:7-52), De Jonge (1980:4-34), Benrath (2000), Sarx (2007:30-48). Deze zijn alle uiteindelijk grotendeels gebaseerd op Junius' autobiografie, uitgegeven in 1595 onder de titel *Vita Nobilis et eruditi viri Francisci Junii* door Paulus Merula, en de aanvulling hierop door Franciscus Gomarus voor Junius' laatste levensjaren. Benrath's biografie is een goede beknopte biografie; die van Cuno is zeer uitvoerig, met onder andere een uitgebreide bibliografie van Junius' werken en het overgrote deel van zijn correspondentie als bijlage.

Junius' autobiografie is door Enenkel (2008:670-727) besproken in een studie naar humanistische autobiografieën. De autobiografie is naast haar functie als ego-document belangrijk omdat het een ooggetuigenverslag van de Nederlandse Opstand geeft, volgens de uitgever Merula. Het opmerkelijke is echter dat zij vooral een getuigenverslag is, niet zozeer van de Opstand, als wel van Gods werk in Junius en de gebeurtenissen die hij meemaakt (673). Bovendien stelt Merula dat zij een deugdspiegel zou moeten zijn, maar ook hierin voldoet het werk niet: Junius schrijft bijvoorbeeld dat hij zeer verlegen was, en noemt enkele malen zaken die Merula als deugden beschouwd *infirmities* (676-679). Uit Enenkels analyse blijkt dat het grootste deel van de *Vita* waarschijnlijk geschreven is in 1573 (93 procent van het werk gaat over zijn eerste 23 levensjaren); de jaren tot 1592 heeft Junius op aanvraag beknopt toegevoegd (685-693). Merula's voorwoord vergelijkt Junius' autobiografie met Scaurus' (163/162 -89 v.Chr.) *De vita sua libri tres*; het grote verschil is echter dat die ingaan op Scaurus' eigen prestaties, terwijl Junius zijn hulpeloosheid, zonde en ellende benadrukt, met als doel om te benadrukken wie hem daaruit heeft verlost: God (693-699). Daarmee is deze autobiografie tegelijk een theologisch werk. God is het immers die ellendige zondaren verkiest en redt: een van de hoofdpunten van de calvinistische theologie (700-708). Volgens Enenkel heeft Junius Augustinus' *Confessiones* op de voet gevolgd wat zijn bekering betreft. Tegelijk trekt hij in twijfel of Junius alles ook daadwerkelijk zo heeft meegemaakt als hij beschrijft omdat alles zo op Augustinus' ervaringen lijkt. Het lijkt me echter net zo waarschijnlijk (zo niet waarschijnlijker) dat Junius juist omdat hij in grote lijnen hetzelfde heeft meegemaakt als Augustinus de *Confessiones* als voorbeeld heeft gebruikt (708-718). Een verschil met Augustinus' *Confessiones* is dat het bij Junius na zijn bekering niet meer zozeer gaat om de innerlijke strijd, maar om de strijd van de calvinist in/tegen de wereld. God grijpt daadwerkelijk in in de gebeurtenissen die plaatsvinden (722-727).

⁷ Dit pamflet is bewaard gebleven in de UB Leiden, bestaande uit 59 pagina's in octavo-formaat.

moment verbleef; op advies van een plaatselijke schepen vertrok hij daarop naar de Keur-Palts aan de Rijn.

Keurvorst Frederik III benoemde hem daar tot predikant in Schönau, een plaats waar veel vluchtelingen uit de Nederlanden woonden. In 1568 ging hij met Willem van Oranje als veldprediker mee op veldtocht. Na terugkeer van deze mislukte veldtocht wilde de prins hem blijvend aan zich verbinden; hij hoefde echter door een ongeluk niet aan deze benoeming te voldoen. Junius bleef dus werkzaam als gemeentepredikant in Schönau tot 1573, toen hij van Frederik III de opdracht kreeg om in Heidelberg samen met de Joodse protestant Tremellius een nieuwe vertaling in het Latijn van het Oude Testament te maken, ter vervanging van de Vulgata. Deze verscheen in vijf delen tussen 1575 en 1579; later publiceerde hij nog enkele herziene versies, ook in combinatie met een nieuwe vertaling van het Nieuwe Testament door Beza. Met deze Bijbelvertaling vestigde hij zijn naam als geleerde definitief.

Eind 1576 overleed Frederik III; hij werd opgevolgd door zijn zoon Lodewijk VI. Deze Lodewijk, een vurig Lutheraan, erfde de Keur-Palts en verbande diverse calvinistische vooraanstaanden uit Heidelberg, waaronder Junius. Zijn calvinistische broer Johann Casimir erfde Palts-Lautern, aan de andere kant van de Rijn. Johann Casimir schonk Junius daar in 1578 een professoraat Hebreeuws aan de door hem nieuw opgerichte universiteit van Neustadt an der Haardt⁸. Ondertussen kreeg hij de vraag om weer predikant in Antwerpen en om professor in Leiden te worden, maar hem werd door Johann Casimir opgedragen een gemeente te stichten in Otterburg, waarvoor hij van november 1580 tot mei 1582 actief was. Daarna keerde hij weer terug naar Neustadt, en mocht hij ook colleges Oude Testament geven. Tijdens de periode in Neustadt gaf hij diverse werken uit: zijn inaugurele rede over het Hebreeuws (*De linguae hebraeae antiquitate, praestantiaque oratio*, 1579), een Hebreeuwse grammatica (*Grammatica Hebraeae linguae*, 1580), een werk over de ecclesiologie (*Ecclesiastici sive de natura et administrationibus ecclesiae Dei*, 1581), en enkele redevoeringen.

In 1583 overleed Lodewijk VI; Johann Casimir werd voogd over Lodewijks minderjarige opvolger Frederik IV. Daarop kon Junius weer terugkeren naar Heidelberg; in november 1584 werd hij daar aangesteld als hoogleraar Oude Testament.⁹ Hier was hij zeer productief, met de uitgaves van onder andere een werk over de interpretatie van het Oude Testament (*Ad Testamenti veteris interpretationem* Προκατάβλημα, 1585), een verhandeling over de universiteit, het onderwerp van deze scriptie (*Academia*, 1587), een werk over parallelle teksten in Oude en Nieuwe Testament (*Sacrorum Parellelorum libri tres etc.*, 1588), over de Mozaïsche wetten (*De politiae Mosis observatione*, 1589), een editie van Manilius' *Astronomicum* (1590), een commentaar op de Apocalyps van Johannes (*Apokalypsis S. Joannis, methodica analysi argumentorum, notisque brevibus... illustrata*, 1591), en een vorstenspiegel voor de jonge Frederik IV (*Psalmus Cl seu principis Christiani institutio*, 1592). In 1592 verliet Junius de Palts (zijn *altera patria mea*)¹⁰ om op diplomatieke missie naar Parijs te gaan via de Nederlanden. Hij is echter nooit in Parijs aangekomen vanwege de onzekere politieke situatie; nadat hem aangeraden werd in de Nederlanden te wachten op verbetering werd hem in Leiden een professoraat aangeboden. Dit keer weigerde hij niet.

---

⁸ Tegenwoordig Neustadt an der Weinstraße, Rheinland-Pfalz. De universiteit werd Casimirianum genoemd, naar haar oprichter. De reden van oprichting was de calvinistische geleerden in de Palts te houden.

⁹ In zijn autobiografie doet Junius zijn hele Heidelbergse professoraat af met slechts één zin, Venemans (1977:33): ... *donec me Palatinus Comes Ioannes Casimirus evocasset Heidelbergam, ut operam darem Academiae; in ea statione, quam mihi Dominus commiserat, permansi, donec revisendae Galliae obiiceretur mihi necessitas; 'totdat de Paltsgraaf Johann Casimir mij naar Heidelberg ontbood, opdat ik mijn diensten zou bewijzen aan de universiteit; in dat ambt, dat de Heere mij had toevertrouwd, ben ik gebleven, totdat de noodzaak mij werd opgedrongen Frankrijk opnieuw te bezoeken.'*

¹⁰ Volgens Junius' brief van 1 augustus 1592 aan Henricus Smetius, professor Geneeskunde in Heidelberg, afgedrukt in Cuno (1891:325-327).

In september 1592 begon Junius als professor primarius aan de Leidse academie.¹¹ In het daaropvolgende jaar heeft hij het werk uitgegeven waardoor hij het meest bekend is geworden: *Le Paisible Chrestien*, ook direct in het Latijn uitgegeven onder de titel *Eirenicum de pace Ecclesiae Catholicae*. Junius benadrukt hierin dat christenen juist de vrede moeten zoeken in plaats van elkaar al te veel te bestrijden. Gezien zijn levensgeschiedenis een zeer begrijpelijke stelling. Al snel moest hij dit ook in de praktijk uitvoeren: hij werd aangesteld als bemiddelaar tussen de stadsoverheid in Utrecht en een groep christenen die het niet met hun inmenging in het kiezen van predikanten eens was.¹² Ook probeerde hij te bemiddelen in twisten met de zogenaamde Brownisten, een christelijke groepering die actief was buiten de gereformeerde kerken in Nederland. Junius is daar op gegeven moment echter mee gestopt omdat hij de vrede liever had dan onenigheid.¹³

Was Junius kerkrechtelijk gezien een man van de vrede, waar het de theologie zelf betrof was hij vastbesloten. In 1595 heeft hij meegewerkt aan de afzetting van een predikant in Hoorn wegens onrechtzinnigheid. Ook heeft hij de katholieken bestreden, met name in de persoon van de jezuïet Bellarminus. Tegen Bellarminus' *Disputationes* gaf hij zeven *Animadversiones* uit, die verschenen tussen 1600 en 1608. Verder gaf Junius in Leiden commentaren uit op de Bijbelboeken Daniël (1593), Genesis (1594) en Jona (1594) en de Pentateuch (tussen 1597 en 1602). Ook maakte hij een editie van de werken van Tertullianus (1597); bovendien gaf hij enkele eigen redevoeringen uit. Uiteindelijk overleed Junius op 23 oktober 1602 aan de pest, twee dagen na zijn vierde vrouw. Zijn leerling Gomarus, op dat moment ook hoogleraar theologie in Leiden, hield een lijkrede, die in hetzelfde jaar werd uitgegeven: *Oratio in obitum F. Junii*. Scaliger, die zijn persoonlijk exemplaar van Junius' werken in de kantlijn becommentarieerde met woorden als 'ezel' en 'domkop', schreef een grafdicht op Junius:

*Te moerens scola flet suum magistrum
Orba ecclesia te suum parentem
Doctorem gemit orbis universus.*

'Om u treurend beweent de school haar meester,
de verweesde kerk u, haar vader,
de hele aarde treurt over haar leraar.'

---

¹¹ Voor meer over de Leidse universiteit in de periode waarin Junius daar actief was, zie Otterspeer (2000:168-179, 206-220).

¹² De burgerlijke overheid kreeg volgens de kerkorde van 1590 de macht om predikanten te kiezen in de kerk. Deze groep christenen was het hier niet mee eens. Uiteindelijk werden de beroepsbepalingen in lichte mate gewijzigd, zodat er overeenstemming kwam.

¹³ Voor meer hierover, zie De Jonge (1979:165-173).

Hoofdstuk 2 | *Franciscus Junius' Academia*

De *Academia* is uitgegeven in 1587 in Heidelberg op quarto-formaat; de naam van de drukker wordt niet genoemd op de titelpagina. Volgens enkele bibliotheekcatalogi is dit Hiëronymus Commelinus geweest, maar dit is dus niet zeker.¹⁴ Het boekje bestaat uit een titelpagina, *dedicatio*, de hoofdtekst zelf, en een catalogus van Europese universiteiten met een korte introductie van de drukker. De hoofdtekst is verdeeld in zeven *capita*, die ik hieronder kort zal toelichten, ook in relatie tot de *dedicatio*.

Caput primum: De origine vocis Academiae (pagina 1-7)

Het eerste hoofdstuk ('Over de herkomst van het woord *Academia*') begint, waarschijnlijk niet zonder reden, met de woorden *Academiae nomen*. Het eerste woord toont dus direct waar het om gaat; iets waarmee Junius teruggrijpt op klassieke auteurs.¹⁵ In dit hoofdstuk geeft Junius enkele klassieke bronnen over de etymologie van het woord *Academia*, o.a. Hesychius, Pausanias, Diogenes Laertius en Horatius. Deze etymologieën uit de Oudheid bekritiseert hij, omdat ze volgens hem de ware etymologie verduisteren. Deze is echter wel te vinden door vergelijkend taalonderzoek (*ex linguarum exterarum comparatione*, pag. 2). Daarna poneert hij de stelling dat *Academia* van Cadmus is afgeleid, een Phoenicische naam van Hebreeuwse oorsprong, die *antiquus* of *anticus* zou betekenen. Dit is niet verbazingwekkend als we bedenken dat Junius hebraïcus was; waarschijnlijk wil hij ook hier het belang van zijn vak bewijzen. Vervolgens geeft hij een overzicht van de manier waarop dit woord uiteindelijk bij de Romeinen is terechtgekomen vanuit het Phoenicisch. Daarna behandelt Junius alle mogelijke manieren waarop het woord *antiquus* gebruikt wordt in het Latijn, dat volgens hem de basisbetekenis heeft van 'uitblinken boven de anderen'. Ten slotte geeft Junius een overzicht van alle geografische aanduidingen waar de naam Cadmus in verwerkt is. *Academia* komt uiteindelijk volgens hem van de naam Cadmeia, dat met prothesis *Academia* wordt. In dit *caput* toont hij uitgebreid zijn kennis van de klassieken en van de talen, wat ook in de *dedicatio* te zien is (zie hoofdstuk 6.3).

Caput secundum: Quid sit Academia, et quae sint eius appellationes (pagina 7-25)

Het tweede hoofdstuk heeft de titel 'Wat een *Academia* is, en wat haar benamingen zijn'. Hier geeft Junius een definitie van wat een *Academia* is, waarna hij overgaat tot een behandeling van alle soorten scholen die onder deze definitie vallen. Junius verdeelt ze in vier categorieën: scholen genoemd naar *personae*, *officia*, *loca* en *adiuncta* (zaken verbonden met de *Academia*).¹⁶ Ook hier kan Junius zijn kennis van klassieke auteurs, talen en etymologie breed uitwerken. Hij noemt daarbij als uitgangspunt, in tegenstelling tot wat volgens Junius de Grieken deden (pag. 9): *dabimus operam, ut de vero et genuino appellationum ortu dicamus solum* ('we zullen ons inspinnen dat we alleen spreken over de ware en authentieke oorsprong van de benamingen'). Het is opvallend dat 25 (*caput* 1 en 2) van de bijna 70 pagina's door Junius gebruikt worden om etymologieën te geven, die volgens hem ook nog eens meestal uiteindelijk tot een Hebreeuwse stam te herleiden zijn. Daardoor is de *Academia* waarschijnlijk tegelijk bedoeld als middel om aandacht te vragen voor het belang van het Hebreeuws. Net als het vorige *caput* staat ook dit *caput* in verbinding met wat in paragraaf 6.3 gezegd wordt over de *dedicatio*.

---

¹⁴ O.a. de Bayerische Staatsbibliothek München, de Universitätsbibliothek Heidelberg en de Staatsbibliothek Berlin.

¹⁵ Cf. Homerus' *Ilias* (μῆνιν ἄειδε...) en Vergilius *Aeneis* (*arma virumque cano...*).

¹⁶ Voorbeelden hierbij zijn scholen genoemd naar 1) *personae*: *Academia* (naar Cadmus) en *Heracleum* (naar Heracles); 2) *officia*: *didascalium* (onderwijs geven), *schola* (idem); 3) *loca*: *stoa* (zuilengalerij in Athene), *monasterium* (eenzame plaats); 4) *adiuncta*: *gymnasium* (sportterrein bij de school), *xystus* (overdekte sportplaats voor in de winter, eveneens bij de school).

Caput tertium: Quae species Academiarum (pagina 25-35)

In dit hoofdstuk, met de titel 'De soorten *Academiae*', maakt Junius het onderscheid tussen de *paedagogia* en de *ἐνβητήρια*. De eerste zijn bedoeld om beginners op te leiden, de tweede voor de gevorderden. Aan de eerste moeten talen, de grammatica, logica en rhetorica onderwezen worden, plichtsbesef en de beginselen van de filosofie. Wat betreft de *ἐνβητήρια* zijn er vier soorten, die steeds een stap verder gaan: die waar de talen onderwezen worden, die waar de *artes* onderwezen worden die tot het derde soort, de filosofische, moeten leiden, en als vierde de *facultates* van theologie, rechten en medicijnen. Junius stelt dat ze allen bij de Grieken en Romeinen onderontwikkeld waren, en dat met name de theologie pas in zijn eigen tijd echt tot bloei is gekomen.

Caput quartum: Quae partes Academiarum (pagina 35-43)

Het vierde hoofdstuk, getiteld 'De onderdelen van de *Academiae*', gaat over alle aspecten van de universiteit. Junius verdeelt deze in drie groepen: *personae*, *actiones earum*, en *leges ad utrumque pertinentes*. In de eerste groep noemt hij voorbeelden van personen, zoals de pedel, de secretaris, docenten, professoren, decanen en studenten. Daarbij geeft hij tegelijk voorbeelden van de *actiones earum*. Tenslotte wijdt hij enkele pagina's aan de *leges* die op beide betrekking hebben. Hierin benadrukt hij het belang van zowel voorschriften voor studenten als privileges voor de universiteiten, omdat ze bijdragen aan het welzijn van kerk en staat, zoals Junius ook in de *dedicatio* probeert aan te tonen (hoofdstuk 4.2).

Caput quintum: Qui sint ordinarii gradus in Academiis (pagina 43-56)

Hoofdstuk vijf ('De gebruikelijke titels in de *Academiae*') behandelt de toetsingsvormen (*probatio*, *testificatio*, *honor*) die nodig zijn om een bepaalde graad te kunnen behalen. Hierin komt ook aan de orde dat studie belangrijk is, en dat de toetsing zorgt dat een behaalde graad ook waarde heeft. Daarbij citeert Junius uit dezelfde redevoering van Gregorius van Nazianze als in de *dedicatio* (cf. hoofdstuk 4.4 en 6.3). Daarna bespreekt hij de graden die toegekend worden (*infimus*, *medius*, *summus*). In de gebruikte editie missen in dit hoofdstuk de pagina's 48-50.

Caput sextum: Quae causae et effecta graduum in Academiis (pagina 56-62¹⁷)

In dit hoofdstuk ('Oorzaken en gevolgen van de titels in de *Academiae*') bespreekt Junius om welke redenen titels worden toegekend. Daarnaast benadrukt hij het belang van het geloof voor de studenten, en bovendien het belang van de *Academia* als fundament (*thesidium*) van de staat. Dit laatste komt ook in de *dedicatio* aan de orde (hoofdstuk 4.2). Tenslotte behandelt Junius de gebruikte ceremoniën en symbolen, waarbij hij ingaat op de kritiek die ook in de *dedicatio* genoemd is (hoofdstuk 4.3 en 4.4).

Caput septimum: Quae sint adiuncta studiorum in Academiis, et quae pugnantia (pagina 62-68)

Hoofdstuk zeven, getiteld 'Symbolen van de studies in de *Academiae*, en de bedreigingen voor de *Academiae*', behandelt verschillende symbolen en personificaties van de universiteit, zoals Minerva, Hercules, de Muzen en standbeelden van geleerden. Ook hier bekritiseert hij mensen die deze symbolen willen afschaffen. Daarna gaat Junius betogen waarom studie zo belangrijk is, en noemt talloze voorbeelden van gevaren die de universiteiten bedreigen, zoals oorlog, lichtzinnigheid, luiheid, eerzucht, drinkgelagen, enzovoort. Ten slotte roept Junius *omnes boni* op om daarom de universiteiten te steunen waar ze maar kunnen (zie hoofdstuk 4.5), maar vooral door het gebed, zoals hij ook zelf de hoofdtekst van de *Academia* besluit, net als de *dedicatio*: *Tu igitur, Domine, aspice et fac. Amen.*

---

¹⁷ In werkelijkheid pagina 63, de paginanummering van de editie klopt hier niet.

De *Academia* staat in de context van universitaire anarchie, zoals ook Junius zelf klaagt. Door de Reformatie waren de universiteiten in een crisis beland. Het gezag van de katholieke kerk was weggevallen, en zowel studenten als docenten lieten zich de oude universiteitsreglementen niet meer voorschrijven. Als reactie daarop verschenen er diverse *ordines*, *methodi* en *rationes studendi* om alle betrokkenen weer op het juiste spoor te brengen.¹⁸ De oplossingen die geboden werden, verschilden echter. Junius heeft met zijn *Academia* zijn mening in dit debat willen laten horen om zo de universiteit weer op de juiste manier te laten functioneren: tot welzijn van kerk en staat. Meer over deze context wordt in de paragrafen 4.2-4.4 besproken.

Junius bespreekt de universiteit ook in een dieslezing die hij in 1599 heeft gehouden aan de Leidse universiteit. De gedrukte versie daarvan geeft op de titelpagina als onderwerp: *De Ratione Academicarum, et eorum officiis qui in Academiis conversantur*. De oratie is uitgegeven in 1600 door Plantijn in Leiden. De inhoud overlapt deels met die van de *Academia*. Het verdient echter nader onderzoek om uit te vinden in hoeverre Junius daar hetzelfde zegt als in zijn *Academia*, en waarin juist verschillen zouden optreden.

---

¹⁸ Zie Seifert (1996:265-271) over de academische vrijheid en de situatie van de universiteiten in de vroegmoderne tijd, en Davies (2013:21-38) voor voorbeelden van enkele van deze boekjes over de ideale student.

Hoofdstuk 3 | *Dedicatio: Inleiding*

Nog steeds dragen auteurs hun werken op aan personen die voor hen veel betekend hebben. Deze praktijk is niet nieuw; dit gebeurde al in de Oudheid.¹⁹ Ook in de vroegmoderne tijd werden boeken opgedragen. Dit deed men gewoonlijk niet af met een enkele zin (*Opgedragen aan...*), maar met de *dedicatio*, een *paratexte*. De term *paratexte* is afkomstig van de Franse literatuurwetenschapper Gérard Genette. Dit begrip houdt alle visuele en verbale elementen in die met de tekst verbonden zijn en die de tekst presenteren aan de lezer, en, meer in het algemeen, het publiek, kortom: wat een boek tot boek maakt.²⁰ Een *paratexte* is de drempel tussen de inhoud van het boek en de buitenwereld.²¹ In het geval van de *dedicatio* bestaat die buitenwereld voornamelijk uit de lezers en degene aan wie het boek is opgedragen, de patroon (in de meeste gevallen).

De *dedicatio* is vaak een lastig te interpreteren *paratexte*. Dikwijls zijn namelijk tekst en *dedicatio* te zeer vervlochten om er een strikte scheiding tussen te maken.²² Onderwerpen die in de *dedicatio* aan bod komen, worden in de hoofdtekst verder uitgewerkt. Daarnaast geeft de inhoud van de *dedicatio* vaak een context waardoor we de tekst zelf anders gaan lezen dan we zouden doen zonder *dedicatio*.²³ Deze geeft dus richting aan de manier waarop we de hoofdtekst moeten interpreteren. Van belang is hierbij ook dat we tussen de regels door lezen; veel zaken worden niet expliciet benoemd, maar kunnen wel een grote rol spelen in de interpretatie van de tekst. Andere zaken, die wel expliciet benoemd worden, moeten vaak niet letterlijk geïnterpreteerd worden. De *dedicatio* is tenslotte een literaire constructie, die niet altijd de realiteit weerspiegelt, zoals in de volgende hoofdstukken duidelijk zal worden.

De *dedicatio* zorgt er dus voor dat we de context van het boek beter kunnen begrijpen. Allereerst komt de auteur voor de lezer dichterbij. Hij ziet in de *dedicatio* immers dat de auteur in een menselijke betrekking tot een andere persoon gesteld wordt, waardoor de auteur tastbaarder en menselijker wordt.²⁴ Hierdoor versterkt hij het aanzien van zijn auteurschap. Daarnaast dient de *dedicatio* ook om de autoriteit van de auteur te rechtvaardigen.²⁵ Daarom werden teksten vaak aan gezaghebbende mensen opgedragen, zoals vorsten, geestelijken of geleerden. Immers, het werk (en dus de auteur) heeft in zekere zin bescherming nodig tegen het publiek, omdat het publiek het werk kan maken of breken. Tegelijk heeft de auteur ook het publiek nodig in zijn relatie tot de patroon, omdat de verhouding tussen auteur en patroon asymmetrisch is. De patroon staat tenslotte (meestal) in een hogere sociale positie dan de auteur. Daarom dient de *dedicatio* tegelijk als tegenwicht in deze verhouding: de lezers van het boek zijn hierbij getuigen die naast de auteur staan.²⁶ Het publiek speelt dus een belangrijke rol door de dubbelfunctie die het vervult.

Over de reden waarom de *dedicatio* als autonoom statement juist in de vroegmoderne tijd belangrijk was, verschillen de meningen. Volgens Genette is het onderscheidende kenmerk van de *dedicatio* in de klassieke periode, vergeleken met het antieke en middeleeuwse gebruik, het officieel en formeel

¹⁹ Horatius bijvoorbeeld droeg zijn *Ars poetica* op aan de Pisones, Vergilius zijn *Georgica* aan Maecenas, Seneca *De beneficiis* aan Aebutius Liberalis, en Quintilianus zijn *Institutio oratoria* aan Trypho.

²⁰ Genette (1987:7): "Le paratexte est donc pour nous ce par quoi un texte se fait livre et se propose comme tel à ses lecteurs, et plus généralement au public." De term *paratexte* had hij al eerder geïntroduceerd in zijn boek *Palimpsestes* als één van de vijf soorten transtekstuele verhoudingen, Genette (1982:9).

²¹ Genette (1987:7-8); hij heeft zijn boek over de *paratexte* dan ook *Seuils* genoemd, "Drempels".

²² Enenkel (2014:8).

²³ Lewis (2008:3). Een mooi voorbeeld hiervan is de inleiding van Merula bij Junius' autobiografie, die de lezer andere verwachtingen geeft dan deze daadwerkelijk in de tekst gaat aantreffen, waardoor sommige zaken des te meer opvallen, zie Enenkel (2008:672-680).

²⁴ Enenkel (2014:17-18).

²⁵ Lewis (2008:3).

²⁶ Gabriëls (2008:74-75), zie ook De Beer (2013:9) over de verhouding tussen auteur, patroon en publiek.

vastleggen van de *dedicatio* in de *peritexte*.²⁷ Hierdoor wordt het “un énoncé autonome”, die uitgedrukt wordt in de vorm van een simpele opdracht, of nog vaker in de vorm van een tekst die aan de patroon wordt opgedragen.²⁸ Genette gaat verder niet in op het waarom van dit autonome statement. Schottenloher doet dat in zijn onderzoek naar *dedicationes* in de zestiende eeuw wel. Volgens hem brengen opdrachten de levenswereld van auteurs tot uitdrukking; in de vroegmoderne tijd zouden ze een nieuw zelfbewustzijn tot uitdrukking brengen.²⁹ Dit is inmiddels een enigszins achterhaald beeld, dat geen rekening houdt met het feit dat niet alles wat een auteur schrijft, ook letterlijk geïnterpreteerd moet worden. Tegelijk is wel waar dat auteurs zich zeer bewust waren van hun macht om aan de reputatie van degene aan wie ze hun werk opdroegen bij te dragen.³⁰ Ook Dunn gaat ervan uit dat het om een nieuw zelfbewustzijn ging, ingezet door humanisten, en versterkt door de Reformatie. Omdat het instituut van de katholieke kerk terzijde geschoven was, had men volgens hem een institutioneel alternatief nodig voor de katholieke kerk. Om meer te kunnen bieden dan slechts negatieve kritiek op de kerk die men verlaten had, was er een nieuw zelfbewustzijn nodig.³¹ Dit zelfbewustzijn zou dan onder andere tot uiting komen in de *dedicationes*. Er zijn echter talloze voorbeelden van *dedicationes* te vinden uit de veertiende en vijftiende eeuw die door katholieken geschreven zijn; het is dus geen specifiek protestantse aangelegenheid die na de Reformatie op gang kwam.

Aan de andere kant waren autorisaties in de vroegmoderne tijd noodzakelijker, omdat er toen sprake was van een intellectuele omslag; de grondslagen van het wetenschappelijk denken werden compleet anders. In deze periode verscheen er dan ook bijna geen boek zonder *dedicatio*, al was er zeer veel variatie in thematiek, argumentatie en legitimatie.³² Er zijn echter wel een aantal regelmatig terugkerende autorisatiemethodes in vroegmoderne werken te vinden. Een manier van legitimatie was het aantonen van de nuttigheid van het werk; per genre kon dat nut uiteraard verschillen (poëzie bijvoorbeeld kon nuttig zijn tot ontspanning, maar leerboeken juist tot kennisoverdracht, wat vaak geen rol speelde bij poëzie). Daarnaast legitimeerde een auteur zijn werk door de daadwerkelijke opdracht daarvan aan een persoon met autoriteit; dat kon een wereldlijke of kerkelijke machthebber zijn, maar ook een docent of vriend.³³ Verder was het rechtvaardigen van de autoriteit van de auteur een belangrijk facet; de auteur moest immers aantonen dat het werk wat volgde voldoende lezenswaardig zou zijn omdat hij in staat was een kwalitatief goed werk te schrijven.³⁴ In de volgende drie hoofdstukken wil ik de *dedicatio* van Junius' *Academia* op deze drie autorisatiemethodes onderzoeken om zo meer inzicht te krijgen in zijn wijze van legitimatie.³⁵

²⁷ De klassieke periode bij Genette loopt van de zestiende tot de achttiende eeuw. De *peritexte* bestaat uit alles rondom de tekst in hetzelfde boek, zoals titels, inhoudsopgaves, voorwoorden, noten, enzovoort. Zie hierover Genette (1987:10).

²⁸ Genette (1987:111).

²⁹ Schottenloher (1953:1-3).

³⁰ Gabriëls (2008:76).

³¹ Dunn (1994:10): “My argument is that this moment takes place during the Renaissance, and most radically in the Reformation when Luther distinguishes himself from the host of medieval anti-clerical satirists through his ever-growing sense that he needed to present an institutional alternative to the Church.”

³² Enenkel (2014:45-46); Enenkel (2014:53) zegt hier verder over: “Es hat den Anschein, als ob man in dem genannten Zeitraum (begin 15^e eeuw tot ca. 1650, AvE) die Dedikation geradezu als *conditio sine qua non* einer Publikation betrachtete”.

³³ Enenkel (2014:12-13).

³⁴ Lewis (2008:3).

³⁵ Er zijn nog vele andere methodes die ingezet werden. Voorbeelden hiervan zijn autorisatie door gebed (aan antieke goden of de christelijke God), door intellectuele ontvangers (in plaats van directe machthebbers, bijvoorbeeld collega-professoren), en door academische rituelen (zoals die plaatsvonden aan de *Academiae* van de humanisten). Voor meer hierover, zie Enenkel (2014:347-520).

Hoofdstuk 4 | *Dedicatio: Autorisatie door het nut van het werk*

Voordat een boek aan iemand werd opgedragen, was het belangrijk om aan te tonen dat het boek überhaupt nuttig was.³⁶ Hoe groter het nut van het boek, hoe eervoller de opdracht. Een nuttig boek dat veel lezers trekt vergroot immers de eer van degene aan wie het opgedragen is des te meer. Bovendien geeft de opdracht aan dat de auteur de geleerdheid van de ontvanger op waarde schat (hoewel die geleerdheid in de praktijk nogal kon tegenvallen). Omdat het werk nut heeft, is het van belang dat het zich wijd verspreiden kan. Het heeft dan ook de bescherming van een bij voorkeur hooggeplaatst persoon nodig. Hier treedt een dubbele functie van het publiek aan de orde: het kan het werk maken of breken, waarvoor het werk bescherming nodig heeft, en tegelijk is het getuige van de relatie tussen schrijver en *Widmungsempfänger*.³⁷ Ook de patroon heeft een dubbele functie: hij biedt aan de ene kant bescherming voor het werk (en de auteur), en anderzijds ontvangt hij een boek dat voor hem nuttig is. In het geval van de *Academia* kan keurvorst Frederik zijn voordeel met het boekje doen in het besturen van de universiteit.

4.1 Aanleiding en oorzaak voor het schrijven

Met het noemen van de aanleiding tot het schrijven van *Academia* wil Junius tegelijk het nut van het werk bevestigen. Wat nodig is voor de universiteit, heeft, zegt Junius, 'het onheil van het afgelopen jaar ons allen geleerd'.³⁸ Het boekje is uitgegeven in 1587, dus zou het over 1586 moeten gaan. De meest waarschijnlijke verklaring is dat het iets te maken kan hebben met de steeds terugkerende strijd tussen lutheranen en calvinisten aan de universiteit. In 1576 waren immers de calvinistische geleerden, waaronder Junius, uit Heidelberg verdreven. Toch heeft Junius' *calamitas* niets te maken met diepgaande confessionele conflicten, maar krijgen we een blik in het universiteitsleven van die dagen. De verhouding tussen studenten en burgers was regelmatig behoorlijk gespannen. Dit probleem speelde in meer steden: in Lissabon bijvoorbeeld werd de universiteit naar buiten de stad verplaatst na studentenrellen, en ook in Parijs, Oxford en Cambridge waren er problemen.³⁹ Ook in Heidelberg kwam het regelmatig tot spanningen. Het was immers maar een kleine stad (in 1588 slechts 6.300 inwoners), en er werden jaarlijks toch ongeveer 150 nieuwe studenten ingeschreven, met een uitschieter in 1586 van 300 studenten. In datzelfde jaar kwam deze spanning tot een uitbarsting toen de universiteit probeerde een oud-student, die door de burgemeester gevangen gezet was, te bevrijden. Door dit conflict ging zelfs het feestelijk vieren van het tweehonderdjarig bestaan van de universiteit niet door.⁴⁰ Junius' mening hierover is duidelijk: een ramp (*calamitas*) noemt hij het.

³⁶ Enenkel (2014:11-13) laat zien hoe Johannes Rossfeld (1551-1626) het nut van een nieuw werk over oudheidkunde aantoonde door de noodzakelijkheid van een dergelijk werk voor de opleiding van juristen en theologen te beargumenteren.

³⁷ Gabriëls (2008:74), zie ook Genette (1987:126).

³⁸ Folio <2r>: *Quid Academiae huic nostrae sit necessarium, nos omneis docuit proximi superioris anni calamitas.*

³⁹ Van Miert (2009:25-26).

⁴⁰ Wolgast (1986:47). In 1590 werd er zelfs een avondklok ingesteld, zodat studenten na negen uur zich niet meer buiten mochten vertonen. De universiteit zette zich dan ook in om een plaats voor *exercitia corporis* te verkrijgen, zodat de studenten de *exercitia poculorum* minder zouden beoefenen. Op pagina 68 van de *Academia* (per abuis genummerd als 56) doet Junius ook zijn beklag over de slechte moraal van de studenten. Ze houden zich liever bezig met feesten en drinkgelagen dan met lichamelijke oefeningen, die belangrijk zijn om beter te kunnen studeren (*honestae corporum exercitationes ad animi confirmationem pertinentes, studiorumque sanctorum adjumentum*).

Ook al is hij overtuigd dat deze gebeurtenis aantoont dat zijn werk nut heeft, toch is Junius niet optimistisch over de ontvangst van zijn *Academia* door studenten. Zijn visie daarop toont hij met een homerisch citaat op folio <5r>⁴¹:

τρηχεῖ, ἀλλ' ἀγαθὴ κουροτρόφος· οὐ τοι ἐγώ γε
ἦς γαίης δύναιμι γλυκερώτερον ἄλλο ἰδέσθαι.
'Het is steenachtig, maar vruchtbaar, jonge mannen kwekend; ik zelf
kan geen ander als aangener beschouwen dan het eigen land.'

Met dit citaat wil hij laten zien dat de voorschriften en regels die hij wil uitleggen soms lastig kunnen zijn, maar zeker tot nut van de studerende jeugd zijn. Aan de oppervlakte kunnen ze hard en ruw zijn, maar toch zijn ze vruchtbaar en geven ze een goede opbrengst. Junius verwacht echter dat de studenten een andere mening zullen hebben: 'In onze uiterst losgeslagen tijden zal deze zaak door de studerende jeugd nauwelijks geloofd worden'.⁴² De studenten leven volgens Junius instabiel (εὐρίπιστος) en onbezonnen (ἀλόγιστος), en denken dat ze boven alle kritiek verheven zijn (ἀνυπεύθυνος). Het is echter niet alleen de jeugd die verkeerd doet; ook de universiteit maakt fouten. De wetten en instellingen worden immers vaak niet meer nageleefd zoals het zou moeten. Alle goede mensen (*omnes boni*) moeten zich dan ook inspannen om dit stelsel van regels overeind te houden.

Nu de aanleiding bekend is, kunnen we de oorzaken voor het schrijven van *Academia* bezien (folio <2r>):

Duae fuerunt causae, Illustrissime Princeps, Rector magnifice, eaeque pergraves (nisi me animus fallit) quae me ad exarandum hoc breve συντάγμα his paucis diebus adduxerunt: iuventutis studiosae commodum, et hujus Academiae.

'Er waren twee oorzaken, voortreffelijkste vorst, rector magnificus, en wel zeer belangrijke (als ik me niet vergis) die mij tot het schrijven van dit korte werkje in weinige dagen hebben gebracht: het nut voor de studerende jeugd, en voor deze universiteit.'

Ook al is het volgens Junius maar een *breve συντάγμα*, en is het in korte tijd geschreven, het is welzeker van belang. Dit benadrukken van de eenvoud en de kleinheid van het werk is een *topos* dat door veel auteurs aangewend wordt, maar hierover meer in hoofdstuk 6.2. *Academia* dient zelfs een dubbel doel: het welzijn van zowel de studenten als van de universiteit van Heidelberg.⁴³ Als studenten weten wat het instituut van de universiteit inhoudt, zal dit ook de universiteit zelf ten goede komen. Opvallend is wel dat Junius nadrukkelijk *hujus Academiae* noemt, waardoor het toch bestemd lijkt voor een beperkt lezerspubliek: de universiteitsgemeenschap in Heidelberg. Uit de inhoud van het werkje blijkt echter dat dat toch niet de bedoeling is; het gaat, op enkele keren in de *dedicatio* na, bijna nergens specifiek over de situatie in Heidelberg. Bovendien is er door Junius een lijst van Europese universiteiten toegevoegd; dit zou enigszins overbodig zijn als hij zich alleen tot Heidelberg wilde beperken. Daarom kan *hujus Academiae* misschien beter opgevat worden als 'van dit instituut universiteit'. Een groot deel van het werk is namelijk gewijd aan de geschiedenis en herkomst van de universiteit in het algemeen, niet van de universiteit van Heidelberg.

⁴¹ Homerus, *Odyssee* 9.27-28. In dit citaat legt Odysseus aan koning Alkinoös van de Faiaken uit hoe het land is waar hij vandaan komt. Over de wijze van citeren meer in hoofdstuk 6.3.

⁴² Folio <5r,v>: *Quam rem his licentiosissimis temporibus nostris iuventus studiosa vix unquam creditura est.*

⁴³ Het woord *commodum* heeft hier naar mijn idee de dubbele betekenis van zowel 'nut' in praktische zin als 'welzijn'. De toepassing van de inhoud (het nuttig gebruik) verhoogt het welzijn van studenten en universiteit. De titelpagina van het boekje noemt overigens alleen het nut voor de studenten: *Libellus hoc tempore iuventuti studiosae utilis et necessarius.*

4.2 *Commune bonum*: nut voor kerk en staat

Junius is zich ervan bewust dat hij niet de eerste is die zich bezighoudt met wat de functie van het instituut universiteit zou moeten zijn (folio <2r>):

Etenim quae res juventuti in studiorum suorum ratione sit commoda, utilis, atque salutaris, majores nostri providerunt sapientissime, legibusque optimis procuraverunt.

‘Want wat voor de jeugd in het volgen van hun studies doelmatig, nuttig en heilzaam is, hebben onze voorgangers met veel inzicht voorzien, en met de allerbeste wetten verzorgd.’

Naar mijn mening is het gebruik van *majores nostri* hier breder dan dat het alleen op auteurs uit de Oudheid betrekking zou hebben, waar de term vaak voor gebruikt wordt. Immers, in met name de eeuw voorafgaand aan het moment van publicatie van *Academia* is al veel geschreven over hoe het onderwijs georganiseerd zou moeten zijn, zowel door humanisten als reformatoren. Luther en Melanchthon hebben zich ingezet om ook het schoolwezen te reformeren; er moest immers een nieuw, gereformeerd kader worden opgeleid.⁴⁴ Kern van Melanchthons pedagogiek was de eenheid van *eruditio* en *pietas*.⁴⁵ Kennis en vroomheid moesten hand in hand gaan. De talen, met name Grieks en Hebreeuws, waren daarom belangrijk: hierin werden immers zowel de kennis van de oude talen als de vroomheid van de Bijbel gecombineerd. Dit gedachtegoed zien we ook terug bij Junius' directe collega's. Het Casimirianum⁴⁶ werd in 1578 geopend met een redevoering door Hiëronymus Zanchius (1516-1590) over de noodzaak van scholen voor de kerk, waarin hij de sterke band tussen de *bonae litterae* en de studie van de Bijbel benadrukte.⁴⁷ De staat moest de mogelijkheden hiervoor bieden. Uiteindelijk ging het dus om het *bonum commune* van kerk en staat.⁴⁸

Ook Junius noemt dit letterlijk: hij hoopt dat de studenten grondig onderwezen en echt nuttig zullen zijn voor kerk en staat.⁴⁹ Dit kan echter alleen onder de voorwaarde dat zij *pietas* en *eruditio* liefhebben, en zich over de goede weg (*certa via et ratio*) op het einddoel richten. Door het gebruik van de begrippen *pietas* en *eruditio* kan op zijn minst gesteld worden dat Junius door Melanchthon geïnspireerd was. Om dit doel te bereiken is er begrenzing nodig. Met enkele voorbeelden toont Junius aan dat het voor *imperiti* en *imprudentes* niet alleen nuttig, maar zelfs noodzakelijk is om grenzen en wetten te kennen. Een zeeman, architect of schoenmaker zal hen ook kunnen vertellen

⁴⁴ Van Miert (2009:21) noemt de taak van de scholen als ‘nursery for state and church’. Luther schreef bijvoorbeeld een pamflet met als titel ‘An die RATHERREN aller Städte deutsches Lands, dass sie christliche Schulen aufrichten und erhalten sollen’; de titel spreekt voor zich.

Austin (2013:39-58) bespreekt het denken van reformatoren als Luther en Calvijn over de universiteit, gebaseerd op hun brieven.

⁴⁵ Kühlmann (1996:165-168), over de confessionele pedagogiek. Johannes Sturm (1507-1589), rector en oprichter van het Straatsburgse gymnasium, gebruikte voor zijn schoolideaal de term *sapiens atque eloquens pietas*.

⁴⁶ Het Casimirianum werd in 1578 door graaf Johann Casimir in Neustadt an der Haardt opgericht als wijkplaats voor de door de lutherse keurvorst Lodewijk VI uit Heidelberg verdreven calvinistische professoren en studenten. Deze ‘Ersatzhochschule’ was in 1584 alweer overbodig, toen na de dood van keurvorst Lodewijk de calvinisten weer terug konden keren naar Heidelberg. Van het Casimirianum werd toen een gymnasium gemaakt. Wohlgast (1986:45-46).

⁴⁷ Benrath (1986:42). De titel was *De aperiendis in ecclesia scholis deque opera sacrarum literarum studiis cum primis danda*. Hij stelde dat als de studie der letteren verwaarloosd wordt, dit *barbaries* en *inhumanitas* tot gevolg heeft, met als uiteindelijk resultaat neergang van de *pietas* en verval van de ware religie. Hij wees daarbij ook op het feit dat al sinds de Vroege Kerk scholen aan de kerk verbonden waren. Ze hadden alleen in de loop der tijd hun taak verzaakt, en moesten daarom nu vernieuwd worden.

⁴⁸ Hammerstein (1996:68-70), over het onderwijs in Duitsland aan het begin van de zestiende eeuw. Men richtte bijvoorbeeld in de meeste steden van enige betekenis scholen op die als voorbereiding op de universiteit dienden. Vaak werden hiervoor oude kloosters gebruikt.

⁴⁹ Folio <2v>: *Sperarem omnino fore, ut plures solide docti et vere utiles Ecclesiis Rebusquepublicis existerent.*

dat het niet mogelijk is zonder fundamentele wetten en regels uit te blinken.⁵⁰ Zoals een zeeman zonder navigatievoorschriften geen veilige reis kan maken, een architect zonder bestek niet ordelijk kan bouwen, en een schoenmaker zonder zijn leest niet succesvol kan werken, kan een student niet met goed resultaat studeren zonder de voorschriften van de universiteit.

4.3 Nut van de *Academia* voor studenten

De noodzaak van deze wetten toont Junius op gestructureerde wijze aan. Hij geeft namelijk zowel aan studenten als aan volwassen geleerden argumenten waarom ze volgens hem noodzakelijk zijn, en ontkracht daarmee tegelijk ook tegenargumenten. Het is belangrijk om te weten wat de achtergrond is waartegen dit soort argumenten een rol spelen; in het bovenstaande is daar al iets over gezegd. Zoals we gezien hebben was er onrust aan de universiteit, en was er discussie over hoe de universiteit zou moeten functioneren. Discussie over het curriculum was er in Italië al in de vijftiende eeuw; ging het om standaardteksten of moest men juist obscure teksten lezen?⁵¹ In Duitsland kreeg de discussie een heel eigen karakter; de universiteiten waren door de Reformatie in een crisis terechtgekomen, door Seifert gekarakteriseerd als “anarchisch und libertinär”.⁵² Ze waren immers volledig los komen te staan van de katholieke kerk. Veel voorschriften werden afgeschaft, zoals bijvoorbeeld de verplichting om te wonen in internaten en het dragen van klerikale kleding. Ook promotieregels werden als beknellend ervaren, en soms zelfs afgeschaft. De duidelijk gestructureerde *cursus artium* was in een wanorde van *lectiones publicae* veranderd. Ook volgden studenten colleges bij andere faculteiten of al bij de hogere faculteiten van theologie, medicijnen en filosofie als ze de *artes*-faculteit nog niet doorlopen hadden. Deze *licentia* werd door velen beklagd, maar ze bood ook voordelen: ze trok meer studenten naar de universiteiten.⁵³ Alleen de universiteit kon immers titels toekennen die aanzien met zich mee brachten.⁵⁴

Net als andere bestaande universiteiten kreeg ook die van Heidelberg in 1556 nieuwe reglementen.⁵⁵ Nieuw daarin waren de grotere invloed van de staat en de indeling in leerjaren. Aan de andere kant bleven de oude faculteiten en academische graden bestaan, net als de *lectio publica* als basisonderwijsvorm.⁵⁶ Ook werden *paedagogia* opgericht als voorbereiding op de universiteit. Verder werd in 1580 of 1585 de *artes*-faculteit opnieuw ingesteld, met financiering van de keurvorst onder de naam *collegium principis*.⁵⁷ Deze laatste verandering was dus maar enkele jaren voor uitgave van *Junius' Academia*. We moeten dit werkje in deze context van verandering en vernieuwing, en soms ook weer het terugdraaien van vernieuwingen, lezen.

Tegen deze achtergrond van *licentia* staat Junius' constatering dat veel studenten de universitaire ceremonies en symbolen overbodig en zelfs bijgelovig vinden (*superstitio*). Hij brengt hier als eerste tegenin dat ze juist de voltooidte inspanningen van studenten en de vrucht van de wetenschap afbeelden (*labores studiorum perfunctos et praesentem scientiae fructum*, folio <3r>). Volgens Junius zijn ze daarom juist van het uiterste belang. Studenten spannen zich immers in om uiteindelijk de vrucht daarvan in het openbaar te oogsten. Junius kan daarom niet begrijpen dat er studenten zijn,

⁵⁰ Folio <2v>. *Si non credunt, saltem nauticam, vel tectonicam, vel sutoriam consulant, et observent quid quis praestare possit commode sine lege et modo tyrocinii.*

⁵¹ Zie Grafton (1986:58-82, 83-98) over de discussie tussen onder andere Guidetti en Masari, en Valla en Poggio, en onderlinge competitie tussen scholen in met name Rome.

⁵² Seifert (1996:265).

⁵³ Seifert (1996:265-268).

⁵⁴ Zie Seifert (1996:269-271) over de waardering van academische graden in de vroegmoderne tijd.

⁵⁵ De andere universiteiten zijn Basel (1532), Rostock, Greifswald en Tübingen (1535), Frankfurt en Leipzig (1539); Heidelberg was dus relatief laat.

⁵⁶ Seifert (1996:289).

⁵⁷ Seifert (1996:308-309).

en nog wel heel verstandige, die deze academische rituelen uit de weg willen gaan.⁵⁸ Als ze immers hun wetenschap niet aanwenden in het openbaar, tot algemeen nut, wat is het anders dan een schat in de aarde begraven?⁵⁹ Ze krijgen dan ook de lof niet die hun werk waard is.⁶⁰ Als tweede argument noemt Junius dat ze ook aan docenten en universiteiten de eer ontnemen die hen zo ver gebracht hebben. Als ze zich voor ervaren en rechtvaardige rechters durven te plaatsen, kunnen ze juist laten zien waar ze voor staan. De academische regels hebben dus zeker nut, al wordt dat door velen betwijfeld. Zonder met hun opvatting mee te gaan moeten de studenten daarom nauwkeurig de universitaire instellingen onderzoeken; de universiteit is immers een burgerinstelling, die eervol en waardig is.⁶¹

4.4 Nut van de *Academia* voor volwassenen

Nadat Junius op argumenten van studenten is ingegaan, richt hij zich tot volwassen geleerden van goede reputatie, die de universitaire regels ook overbodig vinden.⁶² Zij hebben volgens hem twee hoofdargumenten; de eerste is gebaseerd op redeneringen, de andere op voorbeelden (*rationes et exempla*). Op beide argumenten gaat Junius uitvoerig in; hij gebruikt daarvoor bijna drie van de acht pagina's van de *dedicatio*. Het eerste argument, net als bij het gedeelte over de studenten, is dat men redeneert dat de ceremonies en regels van de universiteit overtollig en kinderachtig (*superfluous et puerilis*) zouden zijn. Het tweede argument dat er voldoende voorbeelden zijn uit het verleden van mannen die de universitaire regels ook overbodig vonden.

Junius ontkent krachtig het eerste argument, dat de bezigheden aan de universiteit overtollig en kinderachtig zouden zijn, afkomstig uit de katholieke kerk. Hij toont door een vergelijking met de opvoeding van kinderen aan dat deze universitaire instellingen zeker niet inhoudsloos en betekenisloos zijn; in de opvoeding van hun kinderen laten dezelfde mensen, die aan de universiteit regels overbodig vinden, thuis zien dat regels noodzakelijk zijn. Iemand die niet weet hoe de regels zijn, moet noodzakelijkerwijs een keer verdwalen op de studieloopbaan.⁶³ Junius concludeert dit gedeelte met de stelling dat velen door het voltooiën van hun studie al hebben laten zien dat regels nuttig en zeker niet overbodig zijn.

⁵⁸ Folio <3r>: *Equidem non putaverim iuvenes virtutis, humanitatis, et purioris doctrinae studiosos id subterfugere, ne anteacti labores sui in studiis testificatione publica innotescant.*

⁵⁹ Junius maakt hier een toespeling op een gelijkenis die Jezus verteld heeft, uit het Nieuwe Testament, in Mattheüs 13:44. Hierin gaat het over een grote schat, verborgen in de aarde, die door iemand gevonden wordt. Vervolgens verkoopt hij alles wat hij heeft, en koopt die akker, om de schat in bezit te krijgen. Met deze schat wordt het Koninkrijk van God bedoeld; een mens moet zich tot het uiterste inspannen om dat in bezit te krijgen, ook al kost het al zijn bezittingen. Naar analogie hiervan wil Junius dus zeggen dat studenten zich tot het uiterste moeten inspannen om de schat van de academische graad te verkrijgen.

⁶⁰ Junius plaatst voor de zekerheid tussen haakjes de opmerking: *quam laudamus certe et admiramur*, om te voorkomen dat het ironisch opgevat zou kunnen worden.

⁶¹ Folio <3v>: *Civile institutum est, civilis honoris, dignitatis, praemiorumque civile documentum, lege et more receptum, superstitionis experts.*

⁶² Folio <3v>: *Ad alios veniemus graveis aetate, doctrina celebres, autoritate praestanteis viros, qui pietate, doctrina, iudicio, peritiaque sua perspecta apud omnes clari, iudicant haec inania, levia, tricas apinas esse.*

Zie ook Austin (2013:51-54) voor het denken van reformatoren als Luther en Calvijn over de ideale academicus (o.a. uitblinkend in zijn vak, geroepen door God, van evenwichtig karakter).

⁶³ Op folio <4r> geeft Junius een voorbeeld uit eigen ervaring: hij heeft veel geleerde mensen ontmoet die (te) grote inspanningen hebben moeten leveren omdat ze de instellingen van de universiteit niet goed kenden. Was dat wel het geval geweest, dan hadden ze hun studie met speels gemak kunnen voltooiën:

Quinetiam novi de illo ipso summorum doctissimorumque hominum (quos colo) numero, qui non raro apud me et alios conquesti sunt, et cum animis suis saepe multumque dolent, quod iusto illo studiorum ordine quasi per gradus ad altiora non fuerunt ducti, sed confuse perturbateque instituti olim, postea incredibili labore suo tandem eo pervenerunt, quo ludibundi ferme (prout ingenio valent) pervenissent, si tantum bonum, quod lege Academicarum cavetur, ipsis contigisset.

Het tweede argument, dat voorbeelden uit de geschiedenis en het heden aantonen dat de regels overbodig zijn, is volgens Junius niet volledig uit de lucht gegrepen. Er is namelijk veel misbruik (*abusus*) van de instellingen. Alle mensen aan de universiteit (*omnes boni*, hierover meer aan het eind van dit hoofdstuk) zouden zich dan ook in moeten spannen om hier op een wettelijke wijze mee om te gaan. Het gebeurt zelfs dat zeer deugdzaame en erudiete mensen een rechtmatige zaak nalaten vanwege het misbruik dat er van gemaakt wordt. Er zijn ook mensen, aldus Junius, die beweren dat al die instellingen door de katholieke kerk bedacht zijn, en daarom afgeschaft moeten worden. Zoals we eerder hebben gezien is er in de tijd van en na de Reformatie veel veranderd aan de universiteit. Veel tradities stonden onder druk; hoewel Luther alleen wilde afschaffen wat volgens hem niet de toets van de Bijbel kon doorstaan, waren er anderen die radicaal alles wilden verwijderen wat uit de katholieke tijd stamde.⁶⁴ Een voorbeeld hiervan is Andreas Bodenstein von Karlstadt, die in 1522 door Luther na een al te rigoureuze liturgiewijziging in de Wittenbergse kerk zijn preekbevoegdheid werd ontnomen. Ook werden zijn boeken in beslag genomen en aan de universiteit geschonken. Karlstadt bleef echter deken van de universiteit. In die functie gebruikte hij in 1523 de promotie van twee Augustijnse monniken voor een verklaring dat hij voortaan niet meer zou meewerken aan promoties, omdat Christus had verboden om iemand op aarde vader of meester (*magister*) te noemen.⁶⁵ Spoedig hierna legde hij zijn ambt aan de universiteit neer en bleef hij de universiteit bekritisieren.⁶⁶ Deze kritiek kwam echter niet alleen bij reformatoren vandaan. Ook humanisten verachtten universitaire promoties vaak, en achtten eigen literaire prestaties en erkenning door gelijkgestemden van groter belang dan een academische graad.⁶⁷ Junius wijst alle kritiek echter af: ten eerste zijn de meeste gebruiken niet *uit* de katholieke kerk afkomstig, maar *via* de katholieke kerk overgeleverd. Bovendien zou het onzinnig zijn om het goede wat overgeleverd is, af te schaffen.⁶⁸ Daarmee plaatst Junius zich in een langer bestaande protestantse traditie. Eobanus Hessus bijvoorbeeld, een geestverwant van Luther, had al geklaagd over de neergang van de *studia humaniora*. In 1524 droeg hij het gedicht *De contemptu studiorum nostri temporis* aan Melanchthon op. Daarin beschrijft hij dat na een lange tijd van verachting van de wetenschap de humanisten die weer op de kaart gezet hadden, maar dat Duitsland nu weer in duisternis dreigde terecht te komen door toedoen van radicale predikers, die bijvoorbeeld stelden dat nu de Bijbel in de volkstaal was vertaald, de kennis van de oude talen overbodig was geworden. Eobanus Hessus legt hiermee vooral de schuld bij radicalen als Thomas Müntzer en de eerdergenoemde Karlstadt.⁶⁹

⁶⁴ Hammerstein (1996:67) noemt als grote overeenkomst, bij alle verschillen die er waren tussen hervormingsgezinden, “ein vehementer Antipapismus”.

⁶⁵ Wallmann (2006:44). Hij voerde hiervoor Mattheüs 23:8-10 als bewijs aan: “Doch gij zult niet Rabbi genaamd worden; want Een is uw Meester, namelijk Christus; en gij zijt allen broeders. En gij zult niemand uw vader noemen op de aarde; want Een is uw Vader, namelijk Die in de hemelen is. Noch zult gij meesters genoemd worden; want Een is uw Meester, namelijk Christus.”

⁶⁶ Köpf (2008:353-354), die nog meer voorbeelden van universiteitskritiek en academische hervormingen noemt.

⁶⁷ Seifert (1996:219). Voorbeelden hiervan zijn Petrarca, die meer waarde hechtte aan zijn dichterskroning dan aan zijn tegelijkertijd verkregen *magister*-titel en die een aanbod om te doceren in Florence afsloeg, en Enea Silvio Piccolomini, die na het verkrijgen van zijn bevoegdheid om te doceren in Wenen slechts twee colleges gaf, Köpf (2008:142).

⁶⁸ Folio <4v>: *Siquid bonum et utile per Pontificios defluxit ad nos, absit ut id ipsum insano Pontificiorum odio abrepti depellamus.*

⁶⁹ Zie voor meer over Eobanus Hessus en zijn humanistische tijdgenoot Johannes Atrocianus uit Basel, die de protestanten in het algemeen de schuld gaf van de teruggang van de *studia humaniora*, Simons (2012:131-152).

Junius gaat vervolgens een specifiek *exemplum* uitgebreid behandelen.⁷⁰ *Exempla* werden veel gebruikt door humanisten, juist ook in parateksten, om waarden uit het verleden te verbinden met hun heden.⁷¹ Ze voegden zich hiermee in de klassieke traditie van *exempla*, die rolmodellen verschafte om na te volgen of juist te vermijden. Deze *exempla* hadden zoveel waarde dat men zelfs ging handelen om *exempla* te stellen voor anderen.⁷² Het rolmodel in dit *exemplum* is de kerkvader Basilius de Grote (ca. 330-379). Volgens Junius heeft Basilius nooit wetten veracht of verwaarloosd. Het citaat wat volgt is afkomstig uit de *laudatio funebris* op Basilius,⁷³ geschreven door Gregorius van Nazianze (329-389), een vriend en collega van Basilius. Gregorius beschrijft daar de aankomst van Basilius in Athene. Normaliter werden nieuwkomers aan de beroemde Academia volgens een uitgebreid ritueel ontvangen en aan examens onderworpen. Basilius werd echter direct onthaald als groot geleerde, zonder enig examen af te hoeven leggen.⁷⁴ Er was echter geen sprake van het verwaarlozen of ontvluchten van wettelijke instellingen, zegt Junius, maar Basilius werd die eer gegeven omdat hij in wijsheid en geleerdheid allen overtrof.⁷⁵ Basilius' voorbeeld verbiedt dus niets, maar was een uitzondering die (in dit geval letterlijk) de regel bevestigt. Uitzonderingen zijn mogelijk, maar wijze mensen zullen zich aan de voorschriften houden, zodat hun geleerdheid openlijk erkend zal worden.

4.5 Junius en *omnes boni*

Deze mensen, *omnes boni*, moeten zich dan ook tot het uiterste inspannen om de academische instellingen te behouden. Om duidelijk te kunnen zien hoe Junius de autorisatie van het nut van zijn werk besluit en zich insluit bij deze *boni*, geef ik dit gedeelte in zijn geheel weer (folio <5v>):

(...) quod Academiarum sanctarumque legum indigne concidit autoritas in hac studiorum confusione et temporum, nisi Deus de caelo prospexerit, et omnes boni se ad laudatum hoc aedificium opera sua, labore, industriaque, statuminandum et surrigendum contulerint: non alienum ab officio meo putavi fore, si ea quae de Academiarum ortu, legibus, effectis, causis γενικῶς⁷⁶ simpliciterque dicenda videbantur, in σωμαλίον aliquod unum compingerem, et a praeposteris adeoque iniquis multorum judiciis, pro eo ac possum, opella mea vindicarem.
 '(...) omdat de *autoritas* van de universiteiten en de gewijde wetten op een onwaardige manier instort in deze verwarring van partijdigheden en omstandigheden, als God niet vanuit de

⁷⁰ In het vijfde caput van de *Academia* komt Junius er weer op terug, op pagina 51-52. Hij noemt Basilius daar als voorbeeld van iemand die de hoogste eretitels heeft verworven.

⁷¹ Dunn (1994:11).

⁷² Cf. Roller (2004:4-7), die stelt dat *exempla* uit vier componenten bestaan: *action*, *audience*, *commemoration*, en *imitation/avoidance*. De *action* (een daad met vaak ethische consequenties) is hier het niet volgen van universitaire regels. De *audience* is degene die de *action* meemaakt: Basilius dus. *Commemoration* is de herinnering van de *action* en haar gevolgen, in dit geval beschreven door Gregorius van Nazianze in Basilius' *oratio funebris*. De *imitation* of *avoidance* (afhankelijk van of de *action* navolgenswaardig is of niet) moet hier volgens Junius duidelijk *avoidance* zijn; Basilius' *exemplum* is immers een uitzondering.

Een voorbeeld van handelen om een *exemplum* te stellen is Seneca, die in *Epistulae* 98.13 aan Lucilius schrijft: *nos quoque aliquid et ipsi faciamus animose; simus inter exempla* 'laten we zelf ook iets moedigs doen; wij moeten onder de *exempla* zijn'.

⁷³ Folio <5r>, de volledige titel van de redevoering: *Funebris oratio in laudem Basili Magni Caesareae in Cappadocia episcopi* (oratio 43), 16.

⁷⁴ Folio <5r>: *μόνος σχεδὸν τῶν ἐπιδημούντων, τὸν κοινὸν διέφυγε νόμον*, 'als enige bijna van de aanwezigen was hij vrij van de gemeenschappelijke wet'.

⁷⁵ Folio <5r>: *Non fuit ut caeteri. (...) Superavit ergo Basilius, non refugit ista; quae legitima fuerunt, cum auctoritate praestans; quae ludicra, auctoritate et gratia diluens.*

⁷⁶ Met dank aan mw. dr. F.A.J. Hoogendijk voor de hulp bij het ontcijferen van dit in de editie moeilijk te lezen woord. Ik heb γενικῶς vertaald met 'passend' omdat het de basisbetekenis van 'tot het type/geslacht behorend, typisch' heeft. De zaken die gezegd moeten worden, moeten dus passend zijn bij het onderwerp waar ze toe behoren.

hemel zou neerzien, en alle goeden zich met hun inspanning, arbeid en ijver zouden toeleggen op het ondersteunen en oprichten van dit geprezen gebouw. Ik heb gemeend dat het niet ongepast voor mijn ambt zou zijn als ik de zaken, die over de oorsprong, wetten, resultaten en belangen van de universiteiten passend en ongeunsteld gezegd moeten worden, in een boekje zou samenvoegen, en tegen de onjuiste en zelfs onbillijke oordelen van velen, voor zoveel ik kan, door mijn dienst zou bewaren.'

De *autoritas* van de universiteit staat op instorten of is zelfs al vernietigd (*concidit* kan zowel praesens als perfectum zijn, en is normaal gesproken transitief in de betekenis van 'kapot maken, te gronde richten', maar is hier intransitief gebruikt). Er is echter een mogelijkheid om daaraan te ontkomen: God moet ingrijpen. Tegelijk hebben ook mensen hun verantwoordelijkheid: *omnes boni* moeten zich inspannen om dit geprezen gebouw te stutten en overeind te houden (*statuminandum et surrigendum*) door hun *opera*, *labor* en *industria*. Door het eerste deel van de zin te laten eindigen op *contulerint* en te vervolgen met Junius' eigen taakopvatting is de gevolgtrekking bijna onvermijdelijk: *omnes boni* moeten zich met alle ijver inspannen om de universiteit te stutten, en Junius is één van hen. Hij ziet het namelijk als onderdeel van zijn ambt om belangrijke informatie over de *Academiae* samen te voegen, en tegelijk onjuiste ideeën te weerleggen.

Hier komen twee belangrijke topoi bij elkaar. Aan de ene kant een retorische bescheidenheid, een belangrijk topos dat in de meeste *dedicationes* terugkomt:⁷⁷ hij 'heeft gemeend dat het niet ongepast voor zijn ambt zou zijn' als hij wat gezegd moet worden over de *Academiae*, ook daadwerkelijk gaat zeggen. Doordat Junius nu door zijn plichtsbefef als professor dit werkje schrijft, schrijft hij zichzelf tegelijkertijd in bij *omnes boni*, het tweede retorische topos.⁷⁸ Zij zijn het immers die de *Academia* overeind moeten houden door onder andere hun *opera*. Dit zich inschrijven van zichzelf bij *omnes boni* is een bekend ciceroniaans programmapunt.⁷⁹ Cicero beschouwt hen als "the supporters and defenders of what he regarded or interpreted as *populi Romani libertas, senatus auctoritas, hic rei publicae status, cum dignitate otium* and the like".⁸⁰ De *boni* zijn degenen die de staat overeind houden. Zij staan tegenover de *audaces*, die het wagen om wat de *boni* als de gevestigde orde beschouwen omver te werpen. Zij moeten dus koste wat het kost tegengehouden worden. Deze taak ligt bij de *boni*, waar Cicero deel van uitmaakt, zij moeten de staat redden. Ook in Junius' tijd zijn er *audaces*, degenen die de gevestigde orde van de universiteit omver willen werpen. Alleen *omnes boni* kunnen dit verijdelen, waar Junius deel van uitmaakt. Hij is de advocaat van de *academiae*: hij beschermt (*vindicarem*) haar tegen de onjuiste of verdraaide oneerlijke opvattingen (*praeposteris iniquis iudiciis*). Al deze woorden hebben juridische connotaties, waarin Junius' juristenstudie zeker een rol in gespeeld kan hebben. Hiermee is het nut van het werk voldoende gelegitimeerd: in de laatste halve pagina van de *dedicatio* draagt Junius het werkje daadwerkelijk op aan de keurvorst, waar ik in het volgende hoofdstuk op in zal gaan.

⁷⁷ Meer hierover in hoofdstuk 6.2.

⁷⁸ Hier komt het humanistische ideaal naar voren van de schrijver als *excellens orator et idem bonus vir*; Buck (1996:31).

⁷⁹ Zie bijvoorbeeld Cicero, *Pro Sulla* 1.10, 32.4; *Philippicae* 3.4, 3.9, 3.30, 5.6, 5.42, 7.5, 7.7, 7.27, 8.11, 10.7, 11.12, 12.23, 13.16, 13.18, 13.21, 13.42, 13.47, 14.18.

⁸⁰ Wirszubski (1961:13-14), in een artikel waarin hij uitgebreid ingaat op de politiek geladen terminologie van *boni* en *audaces*.

Hoofdstuk 5 | *Dedicatio: Autorisatie door opdracht aan Frederik*

In de vroegmoderne tijd was de staat van groot belang voor de universiteiten. De staat had het uiteindelijk voor het zeggen, al genoten de universiteiten een bepaalde autonomie. De kerk had veel minder invloed, met name omdat ze financieel niet veel meer in te brengen had na de Reformatie.⁸¹ Dat betekent echter niet dat de staat vóór de Reformatie geen invloed in de universiteit had; integendeel, ook toen al grepen overheden en vorsten soms in bij aanstellingen van professoren en universiteitsrechtspraak. Toch werd de invloed wel groter na de Reformatie, omdat, zoals in paragraaf 4.2 besproken, de universiteiten meer als opleidingsinstituten voor een nieuw kader gezien werden. De overheid moest echter voorzichtig zijn met veranderingen en kritiek: veel geleerden hadden veel aanzien en waren moeilijk vervangbaar.⁸² In Heidelberg was de band tussen stad, hof en universiteit zeer nauw, net als bij andere gereformeerde universiteiten.⁸³ Deze nauwe band zorgde ervoor dat bij veel gelegenheden stad en keurvorst eer bewezen werd door professoren.⁸⁴ Bovendien had deze wisselwerking een wervend effect voor de universiteit, omdat de kans op banen aan het hof groter was voor studenten.

5.1 Vorstenspiegel en *dedicatio*

Deze werkgelegenheid was te vinden in ambten als secretaris, kanselier en diplomaat. Deze groep functionarissen werd in de vroegmoderne tijd snel groter, en was voornamelijk van burgerlijke, niet van adellijke herkomst.⁸⁵ Een goede universiteit, verbonden met het hof, waarborgde dus goed opgeleide hovelingen. Mede hierom was de vorst onder invloed van het humanisme als mecenas ook belangrijk geworden voor het geleerdenklimaat. Daarmee verbonden was het genre van de zogenaamde vorstenspiegel. Vaak schreven geleerden uit de nieuwe *nobilitas mentis* deze vorstenspiegels, om vorsten op die manier zowel te eren als te onderwijzen.⁸⁶ Het ideaal was, in de woorden van Buck “eine harmonische Persönlichkeit, deren körperliche Erscheinung Ausdruck ihres inneren Adels ist”.⁸⁷ In de vorstenspiegels ging het daarom om opvoeding tot deugdzaam vorst. Junius heeft ook een dergelijke vorstenspiegel geschreven: in 1592 zag zijn *Psalm Cl. Enarratio, seu Principis Christiani Institutio* het licht. Dit werk droeg hij, net als de *Academia*, op aan keurvorst Frederik IV, die toen achttien jaar was geworden en nu zelfstandig aan de macht kwam na voorgedij van zijn oom Johann Casimir.⁸⁸

Net als in de vorstenspiegel wordt ook in *dedicationes* een ideaalbeeld van de vorst neergezet. Het is aan de vorst om waardig aan dit ideaal te leven. Lezers zijn bovendien tegelijk getuigen van de relatie tussen vorst en schrijver; schrijvers waren zich hier ook zeker van bewust.⁸⁹ In deze patronaatsverhouding is er doorgaans een wederkerige relatie tussen de auteur en de aangesproken

⁸¹ Van Miert (2009:24), over de rol van de kerk in de universiteiten in de Lage Landen.

⁸² Seifert (1996:277). De kwaliteit van een docent kon zelfs de bloei of ondergang van een universiteit bewerkstelligen, Seifert (1996:283).

⁸³ Zie Im Hof (1977:53-70) voor de Zwitserse gereformeerde universiteiten en hun verhouding tot de overheid, die getypeerd wordt als onafhankelijk, maar zonder eigen rechtspersoon (i.t.t. Heidelberg), en nauw verbonden met de kerk, “ohne ihr unterstellt zu sein”.

⁸⁴ Een voorbeeld hiervan is de ontvangst van de Engelse prinses Elisabeth Stuart als vrouw van keurvorst Frederik V in 1613, zowel met een daadwerkelijke ereontvangst als met een speciaal voor de gelegenheid geschreven gedicht. Menk (1993:96-98).

⁸⁵ Boehm (1984:67-68).

⁸⁶ Boehm (1984:72-74) over de vorstenspiegel in verband met de zogenaamde ‘Krise des Adels’.

⁸⁷ Buck (1996:35). Zie voor deze verbinding tussen uiterlijk en innerlijk ook Priesterjahn (2016:39-64) over Karel de Grote in Paolo Emilio's *De rebus gestis Francorum*.

⁸⁸ Zie Sarx (2007:97-108) over inhoud, achtergrond en gedachtegoed van deze vorstenspiegel.

⁸⁹ Gabriëls (2008:75-76), die enkele voorbeelden bespreekt van auteurs die expliciet noemen dat ze hun werk aan een bepaalde vorst opdragen om zijn roem te vergroten.

persoon. In deze relatie worden verschillende soorten kapitaal uitgewisseld: economisch, sociaal en cultureel. Deze wederkerigheid wordt door Genette uitgedrukt als “un hommage rémunéré”⁹⁰, een opdracht die terugbetaald werd, in welke vorm dan ook. Daarnaast moet de relatie van een bepaalde duur zijn, en tenslotte moet de verhouding tussen de twee personen asymmetrisch, dat wil zeggen, verticaal zijn: de auteur staat op een lager niveau.⁹¹ Toch is een patronaatsverhouding voor de auteur niet altijd de reden om een bepaalde persoon te kiezen aan wie hij zijn werk opdraagt; in veel gevallen zijn de zojuist genoemde factoren niet van belang. Er bestaan namelijk werken die opgedragen zijn aan personen die de auteur nooit gekend hebben.⁹² In het geval van de *Academia* is dat echter wel zo. Junius was zowel onderdaan van keurvorst Frederik als professor aan de universiteit waarvan Frederik rector was. Hij ontvangt economisch kapitaal in ieder geval in de vorm van salaris, en sociaal kapitaal door deel uit te maken van de Heidelbergse elite. Aan de andere kant ontvangt de keurvorst sociaal kapitaal doordat het werkje zijn status onderstreept, en tegelijk cultureel kapitaal door onderwezen te worden in de taken van stad, vorst en universiteit. Daarom kan de relatie zeker wederkerig genoemd worden. Ook duurt de relatie al een langere periode; al is Frederik op dit moment nog maar dertien jaar oud, toch is Junius al langer verbonden aan de keurvorstendynastie van de Palts. Junius was immers al in 1576 naar de Palts gekomen toen Frederiks grootvader aan de macht was. Ook is de verhouding asymmetrisch: Frederik is de keurvorst, Junius is zijn onderdaan.

5.2 De aanspraak van Frederik, en zijn deugden

Door, uitgaande van deze patronaatsverhouding, het boekje aan Frederik te wijden geeft Junius het meer aanzien, en versterkt zo de band universiteit-stad-vorst.⁹³ Om dit aanzien te versterken werden ook vaak, naast de naam van de auteur en de titel van het werk, de naam en titels van een vorst op de titelpagina van het werk genoemd. Nadat de titelpagina verder ontwikkeld werd, verdween deze aanspraak met vorstelijke titels vaak naar de derde pagina, als aanhef van de *dedicatio*.⁹⁴ Dit is ook wat in de *Academia* gebeurt. Op de titelpagina (folio <1r>, zie afbeelding volgende pagina) zijn alleen de (uitgebreide) naam van het werk te lezen en de naam van de auteur. De aanspraak van de vorst is op de derde pagina geplaatst als aanhef van de *dedicatio* (folio <2r>, zie afbeelding pagina 23):

ILLVSTRISSIMO
PRINCIPI, ET DOMINO,
D. FRIDERICO, PALATINO COMITI
ad Rhenum, Electoralis Palatinatus haeredi, Bavariae
Duci, Rectori magnifico Heidelbergensis Academiae,
Domino clementissimo, Gratiam, pacem, et
salutem a Deo Patre et Domino Iesu Christo.⁹⁵

⁹⁰ Genette (1987:112).

⁹¹ De Beer (2013:4-11), over literaire patronage in de Renaissance.

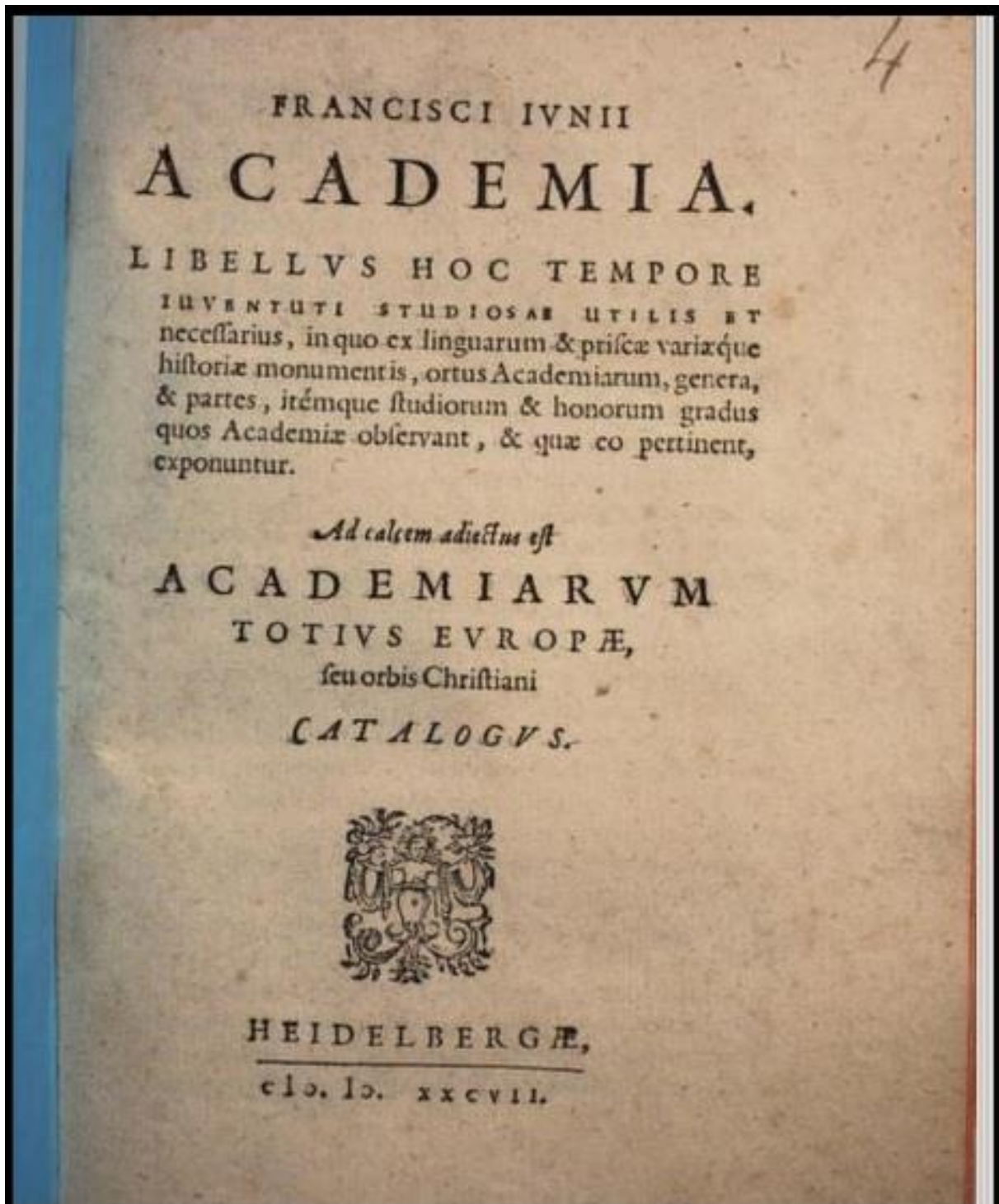
⁹² Janson (1964:117).

⁹³ Zie ook Enenkel (2014:58-64) voor meer voorbeelden van wijdingen om meer aanzien voor het boek te verwerven door het aanzien van de machthebber aan wie het werk is opgedragen.

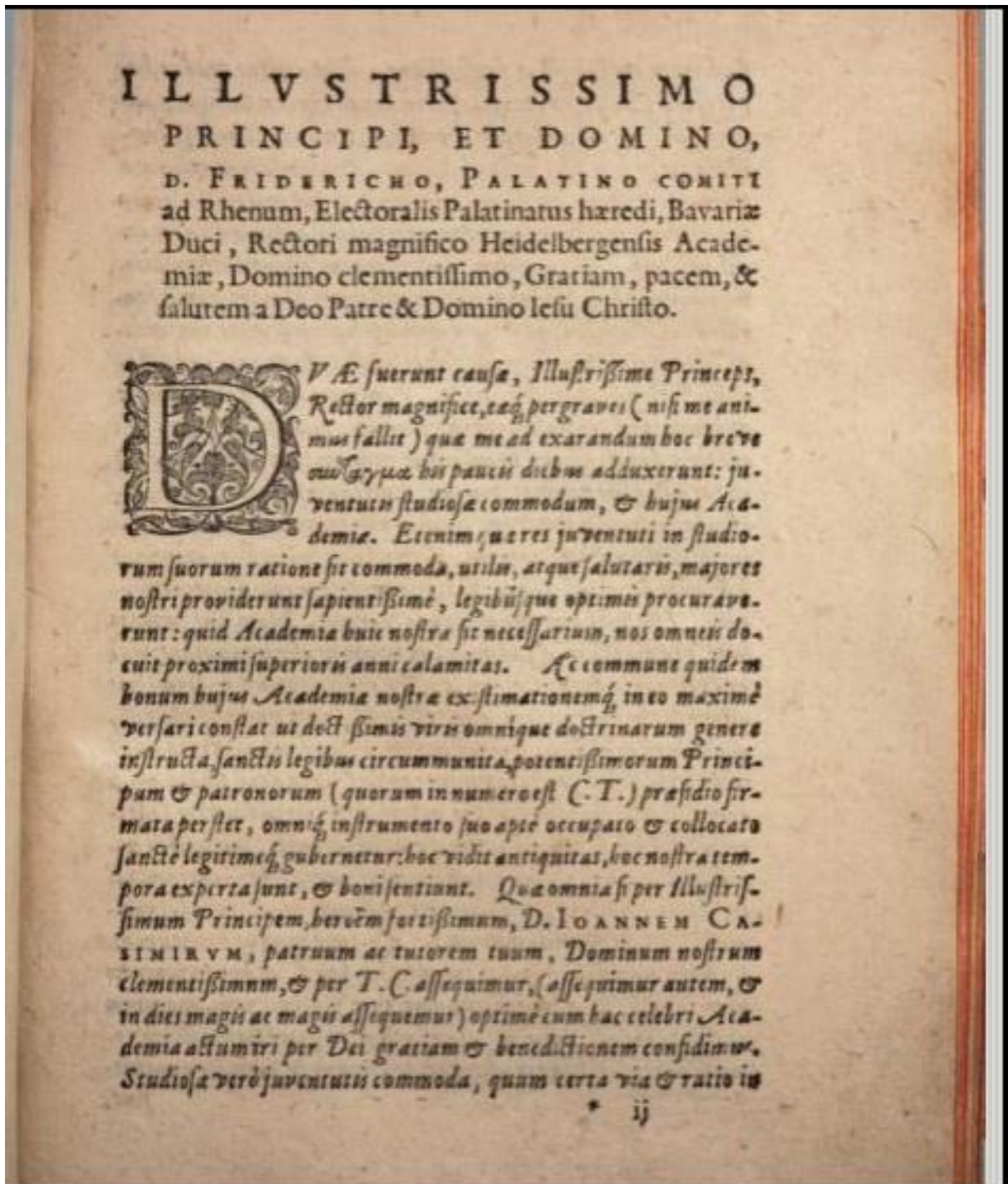
⁹⁴ In de handschriftentijd (14^e en 15^e eeuw) en de eerste honderdtwintig jaren van de boekdruk (ca. 1450-1570) waren deze drie elementen bijna altijd op de titelpagina te vinden. Na 1570 werden er echter ook nog veel boeken uitgegeven waar die elementen ook zo te vinden waren, Enenkel (2014:104). De *Academia* is dus een relatief vroeg werk waarin de aanspraak verplaatst is naar de *dedicatio*.

⁹⁵ ‘Aan de voortreffelijkste vorst, en heer, Vorst Frederik, Graaf van de Palts aan de Rijn, erfgenaam van de keurvorstelijke Palts, Vorst van Beieren (waar de Oberpfalz lag, AvE), Rector magnificus van de Heidelbergse universiteit, genadigst heer: genade, vrede, en heil van God de Vader en de Heere Jezus Christus.’

Voordat ik inga op inhoud en vorm, wil ik eerst kort ingaan op de *mise-en-page* (de grafische opmaak). Junius' aanspraak begint met een epitheton dat de volle nadruk krijgt door de frontale paginabrede plaatsing in kapitalen: ILLVSTRISSIMO. Het kan niemand ontgaan dat het hier gaat om een aanzienlijk persoon, en, de letterlijke betekenis van het woord volgend, iemand die verlicht is en tegelijk ook licht uitstraalt. De rest van de aanhef heeft een inspringende marge; het woord ILLVSTRISSIMO omschijnt daardoor als het ware de hele aanhef, en stelt op die manier ook de *Academia* in het licht. Vervolgens komen twee belangrijke aanspreekvormen, ook in (iets kleinere) kapitalen, die letterlijk naast elkaar staan: PRINCIPI ET DOMINO. De volgende regel, in nog kleinere kapitalen, geeft de naam en precieze ambtstitel van de vorst: D. FRIDERICO, PALATINO COMITI. Het vervolg van de aanhef is in standaardlettertype gedrukt.

Zoals hierboven besproken waren deugden van vorsten een belangrijk onderdeel van de *dedicatio*. Met het eerste woord, *illustrissimo*, wordt direct aan het begin de roem en 'doorluchtigheid' van Frederik benadrukt. Een volgende, bijna onmisbare, deugd voor een vorst, is zijn clementie: Junius spreekt Frederik aan als *Dominus clementissimus*. Al in de Oudheid was dit één van de belangrijkste vorstelijke deugden (cf. Seneca's *De clementia*, geschreven voor de jonge keizer Nero). De humanisten gingen in Seneca's voetsporen; zij verzorgden al vanaf de dertiende eeuw edities van dit werk, met name in Italië. In de zestiende eeuw werd dit werk door heel Europa veel uitgegeven. Seneca's analyse van militaire strategie en de gevaren van een burgeroorlog paste precies in het verwarde Europa van de zestiende eeuw. In een tijd van veel wreedheid en oorlog was clementie van

groot belang om strijd en twist, ook in godsdienstig opzicht, te beteugelen.⁹⁶ Een andere deugd die Junius aan Frederik toeschrijft is zijn beschermheerschap van de universiteit: hij is één van de *potentissimi Principes et patroni* die dienen als *praesidium* van de universiteit (folio <2r>). Tegelijk wordt met het woord *potentissimi* ook zijn macht benadrukt. Dit beschermheerschap is van groot belang, want het zorgt ervoor dat de universiteit op een wettige wijze wordt bestuurd (*sancte legitimeque gubernetur*, folio <2r>).

Bovendien deelt Frederik enkele deugden met zijn oom, Johann Casimir. Deze wordt genoemd omdat Frederik in 1587, na het overlijden van zijn vader Lodewijk VI in 1583, nog onder voogdij van zijn oom stond vanwege zijn leeftijd. Ook Johann Casimirs naam is in (kleine) kapitalen gedrukt, en springt meteen uit de bladzijde (folio <2r>, zie afbeelding vorige pagina). Met een lange zin beëindigt Junius de aanspraak aan het begin van zijn *dedicatio*, om zich daarna op het nut van het werk te richten:

Quae omnia si per illustrissimum Principem, heroem fortissimum, D. IOANNEM CASIMIRUM, patruum ac tutorem tuum, Dominum nostrum clementissimum, et per T.C. assequimur, (assequimur autem, et in dies magis ac magis assequemur), optime cum hac celebri Academia actum iri per Dei gratiam et benedictionem considimus.

‘Als wij al deze zaken, die wij door de voortreffelijkste vorst, dapperste held, graaf Johann Casimir, uw oom en voogd, onze genadigste heer, en door uwe graafschap bewerkstelligen, (we bewerkstelligen het immers, en we zullen het dagelijks meer en meer bewerkstelligen), leggen we ons erbij neer dat door de genade en zegen van God het heel goed met deze beroemde universiteit zal gaan.’

Met ‘al deze zaken’ refereert Junius aan alles wat nodig is om de universiteit te beschermen. Die bescherming is niet alleen van Frederik, maar ook van zijn oom afkomstig. Ook hij wordt bedeed met de titel *illustrissimus Princeps*, waarmee zijn roem wordt benadrukt, en *Dominus clementissimus*, waarmee zijn *clementia* wordt geroemd. Precies deze twee titels zijn, zoals we net zagen, ook aan Frederik toegekend. Daarbovenop wordt Johann Casimir aangesproken als een dapper man: *heros fortissimus*. Deze titel zou voor Frederik minder passend zijn, omdat hij als dertienjarige nog niet veel van zijn moed kan hebben laten zien. Toch straalt deze deugd van dapperheid ook af op Frederik: niet voor niets zegt Junius daarna dat Johann Casimir *patruus ac tutor tuus* is. Zowel door bloedbanden als door voogdij en opvoeding zal Frederik deze deugden meekrijgen. Een dergelijk *exemplum domesticum*⁹⁷ werd door de Romeinen, en later ook door de humanisten, beschouwd als een extra krachtig middel om iemand aan te sporen dezelfde weg te bewandelen als zijn (voor)ouders of familieleden.⁹⁸ Ook hier zien we weer een overeenkomst tussen het genre van de vorstenspiegel en de *dedicatio*.

⁹⁶ Zie voor een uitgebreide analyse van het *nachleben* van Seneca's *De clementia* in de zestiende-eeuwse politiek (met name in de Nederlanden): Soen (2012:1040-1048), en toegespitst op Lipsius en zijn ideeën over clementie: Soen (2011:207-231).

⁹⁷ De werking hiervan drukt Enenkel als volgt uit: “Der Mut der Vorfahren belegt sozusagen den Mut des Widmungsempfängers” (2014:150). Het *domesticum exemplum* komt in de Romeinse literatuur veel voor. Cicero refereert er vaak aan, en bijvoorbeeld Plinius had zijn oom als *domesticum exemplum* voor geschiedschrijving. In de Griekse literatuur bestaat er wel een οἰκεῖον παράδειγμα (cf. Isocrates, *Or.* 1.9 en 5.113; Xenophon, *Cyr.* 7.5.86), maar dit had minder zeggingskracht vanwege de voor de Romeinen veel grotere betekenis van de *familia*. Quintilianus benoemt de Romeinse visie met de woorden *quantum... Graeci praeceptis valent, tantum Romani, quod est maius, exemplis* ‘voor zoveel de Grieken sterk zijn in leerregels, zoveel zijn de Romeinen, wat belangrijker is, sterk in *exempla*’ (*Inst.* 12.2.30). Zie ook Mayer (1991:141-176) over historische *exempla* in Seneca, en in het bijzonder 144-146 over *exempla domestica*.

⁹⁸ Een voorbeeld hiervan is het *exemplum* van Augustus als toonbeeld van clementia voor Nero in Seneca's *De clementia* 1.9-1.11.3. Ook in *dedicationes* wordt vaak gewezen op familieleden als *exemplum*; Enenkel (2014:149) bespreekt een voorbeeld van lof voor een adellijke familie die overgaat op de zoon. Doel van de *exempla* in humanistische teksten is “to assure the humanist and his audience that a transhistorical set of

5.3 Afsluiting van de opdracht, en de *artes dictaminis*

Na deze aanspraak toont Junius uitgebreid het nut van zijn werk aan, en komt dan aan het slot van de *dedicatio* weer terug bij zijn opdracht aan keurvorst Frederik (folio <5v>):

Hanc vero, cuicumodi est, Illustrissime Princeps, visus est T.C. et M. προσφωνεῖν multis nominibus. Nam primum eadem studia pro tua aetate colis studiose quae colunt Academiae: praeterea honorem summum hoc anno (qui quartus ipsi Iubilaeum est) huic Academiae habuisti, quum fasces ipsius submissee tibi oblatos non⁹⁹ dedignatus es clementer suscipere. Postremo autem hoc ipsum quaecunque officium quodam iure suo flagitare a me visa est Academia, ut palam testatum fieret, illud ipsum vulnus quod incredibili dolore nostro et adversariorum laetitia sibi fuerat impositum superiore anno, iam te Rectore hoc anno depositum et curatum esse, tuamque C. et M. (quod sancte pronunciabas nuper) omnibus et votis et officiis hunc nostrum ordinem et Academiam ornare velle. Haec vota, sponsiones, officiaque gratiosissima T.C. et M. recordatus, cum animo meo laetor, nobis gratulor, agnosco palam, et apud omnes praedico, tuaeque C. et M. gratias immortales habeo, cum meo ipsius nomine, tum ordinis totius nostri et Academiae.

‘Het scheen mij goed deze *Academia*, hoe zij ook is, voortreffelijkste vorst, aan Uwe Graafschap en Majesteit op te dragen omwille van vele redenen. Want allereerst draagt u tot nut van uw leeftijdgenoten ijverig zorg voor dezelfde studies waar ook de universiteiten zorg voor dragen. Verder hebt u in dit jaar (dat het vierde jubileum van de universiteit is)¹⁰⁰ de hoogste eer aan deze Academie gegeven, toen u haar *fasces*, die nederig aan u waren aangeboden, niet hebt geweigerd, maar genadig hebt aangenomen. Ten slotte lijkt de universiteit echter deze taak, hoe die ook is, met het volste recht van mij te eisen, zoals duidelijk is gebleken, dat deze wond die tot ons ongelooflijk verdriet en blijdschap van onze tegenstanders vorig jaar aan haar was opgelegd,¹⁰¹ reeds in dit jaar met u als rector is afgewend en genezen, en dat uwe Graafschap en Majesteit (wat u onlangs onberispelijk aankondigde) onze orde en de universiteit met alle geschenken en eerbewijzen wilt onderscheiden. Deze geschenken, beloften en zeer welwillende eerbewijzen van Uwe Graafschap en Majesteit herinnerend, ben ik in mijn geest verblijd, feliciteer ik ons, erken ik openlijk, en verklaar ik publiekelijk aan allen, en heb ik onsterfelijke dank aan uwe Graafschap en Majesteit, zowel uit mijn eigen naam, als uit die van onze hele orde en *Academia*.’

Het eerste wat opvalt is dat Junius Frederik niet alleen aanspreekt met de letters T.C., die staan voor *tua comitas*, maar ook met M., wat waarschijnlijk staat voor *Maiestas*.¹⁰² Daarna complimenteert Junius Frederik met zijn inspanningen voor de universiteit, tot nut van zijn leeftijdgenoten; Frederik is immers rector. Dit was echter niet zijn eerste contact met de universiteit. Hij was er al op jonge leeftijd ingeschreven, zo blijkt uit de *dedicatio* van ‘Neue Chorographia und Historia deutscher Nation’ van de Heidelberger professor in de theologie Jakob Schopper, uitgegeven in 1581. Deze was

---

values connect the modern world to the chosen ground of the humanist political and cultural project” (Dunn 1994:11).

⁹⁹ In de gebruikte vroegmoderne druk staat hier ‘*non es dedignatus es clementer suscipere*’; dit moet een drukfout zijn.

¹⁰⁰ De term *iubilaeum* wordt gebruikt voor een vijftigjarig bestaan; dit heeft zijn oorsprong in het zogenaamde jubeljaar uit het Oude Testament, in Leviticus 25. Dit jubeljaar werd elk vijftigste jaar gevierd, en had als doel het land rust te geven en aangekocht land terug te geven aan de oorspronkelijke, verarmde, eigenaars. Het gaat hier dus om het tweehonderdjarig bestaan van de universiteit.

¹⁰¹ Zie hoofdstuk 4.1 voor wat deze wond inhield.

¹⁰² De combinatie van deze twee titels is ook te vinden op een munt van kardinaal Francesco Maria de’ Medici uit ca. 1686 (Flaten 2012:63); verder heb ik deze twee titels samen niet terug kunnen vinden. Ik weet echter geen beter alternatief om de letter M. te verklaren, net als enkele specialisten op dit gebied (zie mailwisseling van mij met prof. dr. Judith Pollmann, prof. dr. Jeroen Duindam, dr. Jonas van Tol, die ook niet konden aangeven of de titel *maiestas* in die tijd in de Palts gebruikt werd).

opgedragen aan Frederiks vader Lodewijk VI, die in 1583 overleed.¹⁰³ Lodewijk was zeer betrokken bij de universiteit, en liet zijn zoon ook een gedegen opleiding volgen. Lodewijk overleed toen Frederik nog maar tien jaar oud was; tot die tijd was hij onderworpen aan een strenge scholing van studeren, bidden en zingen onder de hoede van enkele lutherse docenten. Na Lodewijks dood vond Frederiks voorgoed Johann Casimir dat zijn neef “geen Doctor” moest worden, maar leerde hem paardrijden en jagen, al liet hij hem wel in de calvinistische leer onderwijzen.¹⁰⁴ De confessionele verandering in Heidelberg heeft ook zijn weerslag op deze *dedicatio*. Zoals we gezien hebben geeft Junius wel het *exemplum domesticum* van Johann Casimir, Frederiks oom, maar Frederiks vader Lodewijk wordt nergens genoemd. Dit kan zijn oorzaak hebben in het feit dat Lodewijk al overleden is op het moment van uitgave, maar ook in het feit dat Johann Casimir zeer kritisch ten opzichte van zijn voorganger stond. In ieder geval werd de lutherse politiek en opvoeding van Frederik volledig omgedraaid in een calvinistische, en liet men zich weinig gelegen liggen aan Lodewijks testament.¹⁰⁵ Het is dan aannemelijk dat Frederik daarom niet zijn lutherse vader, maar zijn calvinistische oom als voorbeeld moet nemen.

Na de aanspraaktitels *T.C. et M.* noemt Junius weer Frederiks inspanningen voor de universiteit. Hij prijst Frederik omdat hij de universiteit bij het tweehonderdjarig bestaan de grootste eer heeft bewezen door de *fasces*, teken van de macht van de universiteit, te hebben aanvaard. Blijkbaar werd Frederik tot rector benoemd bij die gelegenheid. Bovendien lijkt Frederik ook meer voorrechten aan de universiteit toegezegd te hebben (*quod sancte pronuntiabas nuper, omnibus et votis et officiis hunc nostrum ordinem et Academiam ornare velle*). Door de *Academia* te verbinden aan deze ambtsaanvaarding wordt het werk persoonlijk van belang voor Frederik; hij moet immers de universiteit goed besturen. Op deze subtiele manier verbindt Junius zijn werk met de specifieke situatie van Frederik. Dit krijgt nog extra lading doordat Junius zijn opdracht aan Frederik afsluit met het uitspreken van zijn dank namens de hele universiteit, die Frederik eeuwige roem geeft (*immortaleis gratias habeo*). Dit is een reden te meer om aan de toegeschreven deugden te beantwoorden; volgende generaties zullen ze zich immers herinneren.

Uiteindelijk heeft Junius dus de volgende deugden aan Frederik toegeschreven: roem (*illustrissimus*), clementie (*clementissimus*) en macht (*potentissimus*). Bovendien blijft Frederiks gedachtenis bestaan doordat Junius hem de dank toebrengt voor het in stand houden van de universiteit (*immortaleis gratias*). Johann Casimir krijgt daarnaast nog dapperheid (*fortissimus*) toegeschreven. Deze dapperheid moet ook doorwerken in Frederik, die zijn oom hierbij als voorbeeld heeft. Het benoemen van deugden staat niet op zichzelf, en is ook niet nieuw in de literatuur. Plato noemt de beroemde vier kardinale deugden in zijn *Politeia* (427e):

δῆλον δὲ ὅτι σοφὴ τ' ἐστὶ καὶ ἀνδρεία καὶ σώφρων καὶ δικάια.

‘Het is duidelijk dat het (de ideale staat, AvE) wijs is, en dapper, matig, en rechtvaardig.’

Deze vier deugden zijn daarna steeds weer terug te vinden, onder andere bij Aristoteles, Cicero en Philo. Ook gedurende de Middeleeuwen zijn ze blijven bestaan als onderdeel van de zeven christelijke deugden (door combinatie met geloof, hoop en liefde). In de door Junius genoemde deugden vinden we de dapperheid letterlijk terug. Indirect is ook de matigheid vertegenwoordigd door de clementie: matigheid in het uitoefenen van de macht. Macht en roem, ook door Junius

¹⁰³ Schottenloher (1953:160).

¹⁰⁴ Het onderwijs in de calvinistische leer was onderdeel van Johann Casimirs programma om van de Palts ook in de godsdienst een calvinistische eenheidsstaat te maken. Zie Fuchs (1961:533) en Ritter (1877:613) voor een biografie van Frederik IV.

¹⁰⁵ “Sein Testament fand natürlich bei dem calvinistischen Bruder ebensowenig Gnade, wie bei ihm selbst (Lodewijk, AvE) der letzte Wille des Vaters; die lutherische Restauration wurde durch einen energischen Rückschlag des Calvinismus wieder vernichtet.” Von Bezold (1884:579).

genoemd, vinden we niet terug. Junius heeft zich dus niet laten gezeggen door de gebruikelijke deugden-catalogus. Ook dit past in het humanistische werkpatroon.

Door de deugden van de vorst wordt het publiek bijna gedwongen om zich ook aan de inhoud van het boek te committeren.¹⁰⁶ In het geval van de *Academia* is dat in het belang van zowel schrijver Junius als vorst Frederik. Immers, als studenten en docenten van de universiteit de inhoud ter harte nemen, komt het ten goede aan de universiteit waar Junius doceert en Frederik zeggenschap over heeft als rector. Deze duidelijke verbinding tussen de *laudatio hominis* en het soort werk is in veel gevallen zichtbaar, en de *Academia* vormt er dus geen uitzondering op.¹⁰⁷ De deugden van de vorst autoriseren zo het werk, en hebben op hetzelfde moment een performatieve werking: het lezen over de deugden van de vorst moet deugden voortbrengen bij de studenten.¹⁰⁸ Tegelijk geeft deze *dedicatio* ook een meerwaarde aan de universiteit Heidelberg zelf: haar rector is een deugdzaam man, en heeft ook zelf aan deze universiteit gestudeerd. Zijn deugdzaamheid staat dus tegelijk symbool voor de uitnemendheid van de Heidelbergse universiteit. Door deze symbolische *auctoritas* wordt het prestige van vorst, stad en universiteit, en daardoor tegelijk ook van de *Academia*, verhoogd.

Zoals al duidelijk geworden is, staat het noemen van deugden in een langdurige traditie, die in de Oudheid al begonnen is. Dat geldt niet alleen voor het noemen van deugden an sich, maar ook voor de vorm waarin dat gegoten werd. De gebruikte titulatuur in Junius' *dedicatio* is dan ook geen inventie van de auteur, maar is gebaseerd op lang bestaande conventies. In middeleeuwse *dedicationes* en brieven waren vaste begroetingsformules, vastgelegd in de zogenaamde *Artes dictaminis* of *Artes dictandi*, gebruikelijk. Deze hebben hun oorsprong in de late Oudheid. Het vroegste systematische werk dat nog bekend is, is de *Ars rhetorica* van C. Julius Victor (late vierde eeuw na Christus), waarin ook een sectie is opgenomen *de epistolis*. De basisrichtlijn voor de aanspraak van de ontvanger, die in de hele middeleeuwse traditie is blijven bestaan, is als volgt: *si superiori scribas, ne iocularis sit; si pari, ne inhumana; si inferiori, ne superba...*¹⁰⁹ De regels werden steeds uitgebreid, en vormden een langlopende traditie, die heel voorzichtig veranderde.¹¹⁰ Deze traditie was in de dertiende eeuw al uitontwikkeld, en wat in de drie eeuwen daarna nog volgde was replicatie.¹¹¹ Met deze bindend voorgeschreven aanspraaktitels gingen de humanisten veel vrijer om; ze zetten de titels bijvoorbeeld om in titels die ook in de Oudheid voorkwamen.¹¹² Bovendien brachten ze de vaak lange aanspraken terug tot ciceroniaanse *brevitas*.¹¹³ Ook Junius bedient zich niet van omstandige titels, maar is tamelijk kort in zijn *salutatio*. Wat wel terug te vinden is van de oude *artes*, is, zoals we gezien hebben, het uitdrukken van aanspreektitels (vaak in de vorm van

¹⁰⁶ Enenkel (2014:157-158). Daarom schrijft Junius ook: *apud omnes praedico*. Iedereen moet de weldaden van Frederik kennen.

¹⁰⁷ Zie Enenkel (2014:154-157) voor meerdere voorbeelden van *dedicationes* waarin machthebbers worden geprezen wiens deugden verbonden zijn met de inhoud van het werk. Bovendien wordt de autorisatiekracht versterkt als schrijver en ontvanger beiden een gedeelde interesse hebben, wat hier zeker van toepassing is, cf. Enenkel (2014:366-367).

¹⁰⁸ Zoals Genette (1987:127) het uitdrukt: "Pour Untel' comporte toujours une part de 'Par Untel'".

¹⁰⁹ 'Als je aan een hoger geplaatst persoon schrijft, moet het niet komisch zijn; als je aan een gelijke schrijft, niet onbeleefd; als je aan een lager geplaatste schrijft, niet arrogant'; Lanham (1974:89-90).

¹¹⁰ Lanham (1974:89-107) geeft een overzicht van de ontwikkeling van de *artes dictandi* van de oorsprong in de late Oudheid tot de volledig uitgewerkte theorieën in de twaalfde en dertiende eeuw.

¹¹¹ Murphy (1974:267). Hij schrijft ook over de vondst van Quintilianus' *Institutio oratoria* door Poggio Bracciolini, die voor humanisten een welkom alternatief was voor de middeleeuwse *artes dictatiminis*, niet alleen voor het gebruik van de retorica, maar ook voor het inrichten van het onderwijs (1974:357-362).

¹¹² Enenkel (2014:112).

¹¹³ Lanham (1974:117).

deugden) door middel van de superlativus.¹¹⁴ Een literair topos dus, geen uitzonderlijke deugd die anderen niet bezitten.

Een ander overblijfsel van de *artes dictaminis* vinden we ook terug bij Junius. Een aangeschreven machthebber werd namelijk niet alleen literair op een voetstuk gezet, de schrijver zelf vernederde zich juist, waardoor de afstand nog groter werd.¹¹⁵ In middeleeuwse werken heeft dit meestal verband met het feit dat geschreven werken vaak in opdracht van een machthebber geschreven waren. Het boek werd dan door de '*humillimus servus*' van de machthebber daadwerkelijk opgedragen. Bij humanisten bleef de gebruikte terminologie vaak intact, al had het *in concreto* vaak geen functie meer.¹¹⁶ Ook Junius laat iets van deze onderdanigheidsterminologie zien door zijn *dedicatio* te onderschrijven met de woorden *servus studiosissimus, FRANCISCUS JUNIUS* (folio <6r>). Het substantivum *servus* spreekt voor zich. Het adiectivum *studiosissimus* heeft een dubbele lading: aan de ene kant de betekenis van 'zeer ijverig', tegelijk echter ook 'zeer toegenegen (aan Frederik)', en ook 'zeer geleerd'. Maar al profileert Junius zich hier als zeer geleerd, toch kwalificeert hij ook zijn eigen werk op een nederige wijze, zoals we in het volgende hoofdstuk zullen zien.

---

¹¹⁴ Voorbeelden hiervan zijn te vinden bij Murphy (1974:263).

¹¹⁵ Cf. Murphy (1974:263), die een soort stroomdiagram, afkomstig uit een handschrift, weergeeft waarmee allerlei aanspreektitels en smeekbedes gevormd kunnen worden. Een voorbeeld is: *Sanctitati vestre, quam divina gracia preelegit, supplicamus prece humillima et devota (...)*. Beide elementen, het verheerlijken van de deugden van de aangeschrevene en het vernederen van zichzelf door de schrijver, vinden we hier terug.

¹¹⁶ Enenkel (2014:221).

Hoofdstuk 6 | *Dedicatio: Autorisatie door competentie van de auteur*

Zoals we in het vorige hoofdstuk gezien hebben, noemt Junius zichzelf *studiosissimus*. Dit is zowel van belang in relatie tot de keurvorst, alsook in relatie tot willekeurig welke lezer van de *Academia* dan ook. Immers, om de lezer werkelijk inhoudelijk iets bij te kunnen brengen, moet de auteur voldoende competent zijn. Alleen deze ondertekening met *studiosissimus* draagt dus al bij aan het aantonen van de competentie van de auteur. Dit is echter wel de minst subtiele manier. Men vond het juist belangrijk dat een auteur zijn “Wissensschatz souverän und mit spielerischer Leichtigkeit anwenden” zou.¹¹⁷ Op die manier bleek dan des te meer hoe goed een auteur thuis was in de wetenschap en de klassieken. Dit was wat werkelijke telde, meer dan afkomst of geboorte.¹¹⁸ In dit hoofdstuk zullen we daarom nog enkele voorbeelden onderzoeken van Junius' omgang met de traditie die terugkomen in de *topoi* van taakopvatting en nederigheid, en vervolgens kijken we naar zijn manier van citeren van klassieke auteurs.

6.1 Het topos van amateurisme

Een topos dat vaak terugkeert bij humanisten en vroegmoderne auteurs is de encenering van hun werk in de vrije tijd, als amateurisme.¹¹⁹ Dit heeft zijn oorsprong in de antieke Romeinse literatuur, geschreven door de elite.¹²⁰ Om hun status hoog te houden wilden ze voor alles de indruk vermijden dat ze als auteur werkzaam zouden zijn. Daarom presenteerden ze zich bij voorkeur als amateurs, die in hun vrije tijd schreven. Ook humanistische en vroegmoderne auteurs doen dit vaak op dezelfde manier. Volgens Enenkel is dit vooral omdat ze ook hierin zoveel mogelijk hun antieke voorbeelden wilden imiteren, die een goed model voor zelfpresentatie verschaften.¹²¹ Tegelijk is het echter ook zo dat op deze manier een deel van de mogelijke kritiek op het werk op een elegante manier wordt afgevangen. Het topos van schrijven in de vrije tijd is, ondanks wat de term doet vermoeden, niet gebaseerd op nonchalance. Elke vrije minuut moet opgeofferd worden aan de letteren.¹²² Immers, niet alleen van werktijd, maar ook van vrije tijd moet verantwoording worden afgelegd. Hiervoor was een citaat uit Cicero's *Pro Plancio*, 66 van grote betekenis, waar Cicero Cato Maior citeert:

(...) clarorum virorum atque magnorum non minus otium quam negotii rationem exstare oportere.
'... dat illustere en grote mannen niet minder een beweegreden voor hun vrije tijd als voor hun zaken moeten hebben.'

De humanisten wilden, onder andere op basis van dit citaat, ook in hun vrije tijd nuttig, en dat is voor hen gelijk aan literair, bezig zijn. Junius zegt echter niet expliciet dat hij zijn vrije tijd opgeofferd heeft om de *Academia* te schrijven. Hij benadrukt juist dat het schrijven van het boekje onderdeel van zijn ambt als professor is. Op folio <5v> zegt hij namelijk het volgende:

Non alienum ab officio meo putavi fore, si ea quae de Academicarum ortu, legibus, effectis, causis γενικῶς simpliciterque dicenda videbantur, in σμάλιον aliquod unum compingerem, et a praeposteris adeoque iniquis multorum iudiciis, pro eo ac possum, opella mea vindicarem.

'Ik heb gemeend dat het niet ongepast voor mijn ambt zou zijn als ik de zaken, die over de oorsprong, wetten, resultaten en belangen van de universiteiten passend en ongeunsteld gezegd moeten worden, in een boekje zou samenvoegen, en tegen de onjuiste en zelfs onbillijke oordelen van velen, voor zoveel ik kan, door mijn dienst zou bewaren.'

¹¹⁷ Enenkel (2014:554).

¹¹⁸ Grafton (2011:211), in een bespreking van het belang van literaire verdiensten in de relatie patroon-auteur.

¹¹⁹ Zie Enenkel (2014:521-537), die uitgebreid ingaat op dit topos.

¹²⁰ Voor een uitgewerkt voorbeeld hiervan in de *Rhetorica ad Herennium*, zie Janson (1964:28-30).

¹²¹ Enenkel (2014:532).

¹²² Zie Curtius (2013:85-88) voor voorbeelden van het topos om ledigheid te vermijden.

Het subjectieve van zijn taakopvatting komt naar voren door het woord *putavi* (Junius had namelijk ook kunnen schrijven: *non alienum ab officio meo est*). Bovendien drukt hij zich voorzichtig uit: hij zegt niet dat het schrijven van de *Academia* een onderdeel van zijn ambt is, maar dat het niet ongepast zou zijn om het te doen. Hij laat hiermee zien dat hij dit boekje schrijft omdat hij zijn ambt serieus neemt. Hij heeft niet alleen oog voor zijn professorsambt in engere zin, maar denkt ook aan de universiteit in zijn geheel, en zelfs aan stad en vorst, zoals we gezien hebben in de vorige hoofdstukken. Door gebruik te maken van *litotes* benadrukt Junius te meer dat de *Academia* juist tot de kern van zijn ambt behoort. Dit sluit ook aan bij humanisten aan de andere kant die het schrijven van boeken als *negotium* en *labor* kenmerken. Junius plaatst het schrijven van zijn boekje dus niet in de vrije tijd, maar benadrukt wel zijn amateurisme, zoals we nu zullen zien.

6.2 Het topos van nederigheid

Een ander literair topos is de nederige opstelling van de auteur als zijnde ongeschikt, en zijn werk als klein en onbelangrijk.¹²³ In het vorige hoofdstuk hebben we Junius' nederige opstelling ten opzichte van de keurvorst gezien; in dit hoofdstuk gaat het om Junius' nederige opstelling wat betreft zijn competenties. Zoals we gezien hebben in paragraaf 4.5 noemt Junius de *Academia* op folio <5v> 'σωμάλιον *aliquod*', 'een of ander boekje'.¹²⁴ Hij heeft het geschreven om daarmee de universiteit te beschermen *opella mea*, 'door mijn dienst'. *Opella* is een deminutivum van *opera*, maar ook hier treedt een dubbele werking van betekenis op. Enerzijds is het 'klein werk', bescheiden dus, anderzijds is het 'geringe inspanning'. Ook op folio <2r>, in de eerste zin van zijn *dedicatio* (zie ook 4.1), zet Junius deze strategie in:

Duae fuerunt causae, eaeque pergraves (nisi me animus fallit) quae me ad exarandum hoc breve συντάγμα his paucis diebus adduxerunt: iuventutis studiosae commodum, et huius Academiae.

'Er waren twee oorzaken, en wel zeer belangrijke (als ik me niet vergis) die mij tot het schrijven van dit korte werkje in weinige dagen hebben gebracht: het nut voor de studerende jeugd, en voor deze universiteit.'

Als eerste noemt hij zijn werk een *breve συντάγμα* (van συντάπτω, het Griekse equivalent van het Latijnse *componere*), het stelt dus niet veel voor. Aan de andere kant gebruikt hij voor het schrijven het woord *exarare*, wat juist duidt op inspanning: diep ploegen.¹²⁵ Hij heeft er dus wel degelijk de nodige inspanning voor geleverd. Tegelijk stelt hij dat hij dit boekje in *paucis diebus* heeft geschreven. Hiermee bewijst Junius zijn competentie als auteur. Het is moeilijk werk, dat een klein boekje oplevert, maar toch is hij erin geslaagd dit in enkele dagen te schrijven. Net als op folio <5v> laat ook dit voorbeeld zien dat Junius door het benadrukken van de kleinheid en nederigheid van zijn werk op hetzelfde moment zijn geleerdheid toont. Otterspeer karakteriseert Junius als volgt: "Zijn nederigheid was oprecht, zij het dat hij die zwaar bevochten had op een niet geringe eigendunk, die hier en daar tussen de zelfbeheersing doorsijpelde."¹²⁶ Hier zien we een bewijs van deze eigendunk; zijn nederigheid lijkt hier vooral retorisch.

¹²³ Janson (1964:124-140) bespreekt voorbeelden van auteurs (met name op het gebied van rhetorica) die hun ongeschiktheid op verschillende manieren benadrukken. Zie ook Curtius (2013:83-84) voor voorbeelden van "affected modesty".

¹²⁴ Zie Janson (1964:145-146) voor verschillende pejoratieve benamingen van auteurs voor hun eigen werk.

¹²⁵ Zie OLD: "exaro: 1. to remove or destroy by ploughing, plough up; *radices exarabit* (Cato, *Agr.* 61.1). 4. to write, pen." Idem in Lewis & Short, onder I en II.C, waar nog opgemerkt wordt dat de tweede betekenis alleen door Cicero in zijn brieven gebruikt wordt. De basisbetekenis duidt dus op diep ploegen, om de wortels boven te krijgen.

¹²⁶ Otterspeer (2000:176).

6.3 Junius' autorisatie door zijn belezenheid

Een andere strategie van de auteur om zijn competentie te laten zien was het tonen van zijn eruditie. Dat deed een auteur met name door het citeren van andere auteurs. Dit moesten bij voorkeur antieke auteurs zijn. Zoals Blair zegt, “citing a source was a rhetorical strategy more than an act of intellectual honesty”.¹²⁷ Het ging om het feit van het citeren zelf: dat was dé manier om te laten zien hoe belezen een auteur was. Tegelijk betekende dat niet dat auteurs werken waar ze uit citeerden ook daadwerkelijk gelezen hadden. Daarom nam in de vroegmoderne tijd het gebruik van anthologieën om uit te citeren een hoge vlucht.¹²⁸ Men citeerde bij voorkeur zonder duidelijke referentie (“tacit citation”); hierdoor werd de geleerdheid van de schrijver nog sterker benadrukt.¹²⁹ Immers, als iemand impliceert uit zijn hoofd belangrijke auteurs te citeren, moet hij er wel zo vertrouwd mee zijn dat hij het precieze citaat niet meer hoeft op te zoeken. Het was zelfs zo dat het expliciet noemen van de bron een belediging kon betekenen voor de lezer: de schrijver onderschatte dan immers diens belezenheid.¹³⁰ Aan de andere kant is het soms juist zinvol om bronnen wel expliciet te noemen. In geval van onbekende, zeer complexe of moeilijk beschikbare werken krijgt de belezenheid van de auteur des te groter waarde.¹³¹ Ook toonden auteurs hun belezenheid door aan het begin van hun werk lange lijsten met bronnen te noemen.

Van beide citeerstrategieën zien we bij Junius voorbeelden in zijn *dedicatio*. Een duidelijk voorbeeld van “tacit citation” vinden we op folio <5r>, dat we al in paragraaf 4.1 gezien hebben. Junius citeert hier uit Homerus' *Odyssee* (9.27-28), zonder echter zijn bron te noemen.¹³² Voor de geïnformeerde lezer zal echter duidelijk zijn dat het om de *Odyssee* gaat. Als de lezer echter niet direct weet dat het de *Odyssee* betreft, heeft Junius alsnog een geleerde hint voor hem. Hij wil namelijk tegen de jeugd zeggen *quod ille olim de sua Ithaca*: ‘wat diegene ooit zei over zijn Ithaca’. Als iemand enigszins vertrouwd is met de Griekse mythologie, zal hij weten dat Odysseus van Ithaca kwam, en dan is het dus duidelijk dat dit citaat van Odysseus afkomstig is. Door deze impliciete manier van verwijzen toont Junius zijn respect voor de kennis van de lezer, maar zet hij tegelijk degenen op het goede spoor die niet direct begrepen zouden hebben waar het citaat vandaan komt.

Op folio <2v> geeft Junius een referentie naar Ambrosius, eveneens zonder het werk te noemen waaruit het afkomstig is:

At hoc juventutis optimum est (ut Ambrosii utamur voce) incentivum, praemium cursus praeteriti, futuri incitamentum (...).

‘Maar dit is de beste (om een woord van Ambrosius te gebruiken) prikkel, beloning voor de achterliggende loopbaan, en stimulans voor de toekomst (...)’

¹²⁷ Blair (2010:242). Zie ook Metschies (1966:26-31) voor humanistische citaattheoriën van onder andere Petrarca, Boccaccio en Erasmus.

¹²⁸ Jansen (2008:269) geeft het voorbeeld van Jacob Cats (1577-1660), die in sommige gevallen verhaspelde citaten in zijn werk heeft opgenomen die alleen aan het gebruik van anthologieën met fouten te wijten kunnen zijn.

¹²⁹ Meyer (1967:12-13) gebruikt hiervoor de term “das kryptische Zitat”. Zie Blair (2010:230-264) voor hoe auteurs in de vroegmoderne periode anthologieën gebruikten om daaruit te citeren.

¹³⁰ Blair (2010:243). Ook Meyer (1967:12-13) benadrukt dat het ging om een geleerdenspel waarin kennis beloond wordt: “(...) das kryptische Zitat, das dem Durchschnittsleser verborgen bleibt und sich nur den Kennern offenbart”.

¹³¹ Enenkel (2014:547).

¹³² Dit is tegelijk een voorbeeld van hoe citaten in een andere context een andere betekenis konden krijgen dan de oorspronkelijke auteur bedoeld heeft, zie Meyer (1967:12). Immers, de homerische dichter zal niet bedoeld hebben dat het bestuderen van regels vervelend, maar toch nuttig is voor studenten. Zie voor het citeren van poëzie in prozatekst ook Metschies (1966:11-16).

Door de plaatsing van de opmerking tussen haakjes voor het woord *incentivum*, is duidelijk dat het hier betrekking op moet hebben. Junius zegt immers dat hij een woord (*vox*) van Ambrosius gebruikt, dus geen citaat. Het woord *incentivum* wordt, op één attestatie bij Tertullianus na, door Ambrosius als eerste, en ook relatief vaak, gebruikt.¹³³ Junius toont hier dat hij weet dat het woord *incentivum* 1) relatief vaak bij Ambrosius voorkomt en 2) dat het geen alledaags woord is. Hij laat hier dus zien dat hij zowel Ambrosius goed kent als de andere Latijnse literatuur. Anders had hij namelijk niet geweten dat *incentivum* een bijzonder woord is. Ambrosius dient hier om Junius' belezenheid te benadrukken.

Een ander citaat, dat een stap verder gaat dan de vorige wat betreft de manier van verwijzen, is te vinden op folio <5r>. Junius citeert letterlijk uit de *funeris oratio* ter ere van Basilius de Grote (*Oratio* 43.16.6) van de kerkvader Gregorius van Nazianze (329-389):

τό τε τοῦ ἡθους στάσιμον καθορῶν καὶ τὸ ἐν λόγοις καίριον.¹³⁴ τί γίνεται; ὁ μόνος σχεδὸν τῶν ἐπιδημούντων, τὸν κοινὸν διέφυγε νόμον, κρείττονος ἢ κατὰ νήλυν ἀξιώθεις τῆς τιμῆς. Ut inquam animadverterunt *constantiam morum in eo, et sermonum commoditatem, quid tandem factum est? Solus fere eorum qui Athenis agebant liber fuit a communi lege, et ampliore dignus honore habitus quam novi advenae haberi solent.*

'Ze merkten zijn vastheid van deugd en zijn gepastheid in spreken op. Wat gebeurde er? Als enige bijna van de aanwezigen was hij vrij van de gemeenschappelijke wet, en werd grotere eer waardig geacht dan iemand die pas aangekomen is. Zoals ik zei richtten ze hun aandacht op de vastheid van zijn deugden, en op de gepastheid van zijn spreken. Wat werd er dan gedaan? Bijna als enige van hen die in Athene waren, was hij vrij van de gemeenschappelijke wet, en werd grotere eer waardig geacht dan gewoon was bij een nieuwe aankomst.'

Het gaat hier om het *exemplum* van Basilius de Grote (ca. 330-379), zoals reeds in paragraaf 4.4 besproken. Junius' wijze van refereren is als volgt: *id quidem memini legere, et ita Nazianzenus refert (...)*. Het leidende principe hier is Junius' herinnering; hij wil laten zien dat hij ooit deze Griekse redevoering gelezen heeft, en zich dat nu nog herinnert. Junius' belezenheid staat dus voorop, niet Gregorius' beschrijving van wat gebeurde bij Basilius, al is dat zeker niet onbelangrijk voor Junius' betoog.¹³⁵ Het volgende wat opvalt is dat Junius er blijkbaar van uitgaat dat zijn lezers niet allen het Grieks even goed beheersen als het Latijn. Hij geeft namelijk een vrij letterlijke vertaling in het Latijn

¹³³ *Incentivum*, wordt hier gebruikt in de betekenis van 'prikkel, opwekking' (Lewis & Short: 'an incentive', onder *incentivus* II.B; de OLD geeft slechts de betekenis van 'Playing the tune', dat hier niet van toepassing kan zijn). De betekenis in de OLD is die van het klassiek Latijn, dat afgeleid was van het werkwoord *incinere*; volgens de *Dictionary of medieval Latin* (*incentivus* 1,2) is men in het laat-klassieke Latijn de oorsprong gaan verwarren met het werkwoord *incendere*. Vandaar de betekenis 'prikkel, opwekking'. Het woord komt dertig keer voor in werken van Ambrosius (27 maal van Ambrosius, driemaal in werken waarvan niet helemaal zeker is dat Ambrosius de auteur is). In totaal komt het woord 183 keer voor in werken die in de Library of Latin Texts zijn opgenomen, waarvan, op Tertullianus na, iedereen na Ambrosius leefde. Ambrosius is degene die het woord het meest gebruikt.

¹³⁴ Hier volgt in het origineel nog het volgende gedeelte: ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἔπειθον ὁμοίως ἔχειν, ὅσοι τῶν νέων ἀγνοοῦντες τὸν ἄνδρα ἐτύγχανον· τοῖς γὰρ πολλοῖς εὐθύς αἰδέσιμος ἦν, ἀκοῆ προκατελημμένος. Ἐξ οὗ (τί γίνεται...). Junius laat dit dus weg, zonder hier iets over op te merken.

¹³⁵ Uit de context van het citaat blijkt namelijk dat Basilius opgevoerd werd als bewijs voor de gedachte dat ceremonies rond het promoveren niet nodig zijn. Tijdens zijn bezoek aan Athene kreeg Basilius, na examen afgelegd te hebben, de titel van *Magister* of *Doctor*, zonder dat hij volgens de academische rituelen behandeld werd. Volgens Junius is dit geen bewijs dat Basilius iets verbiedt, hij blonk alleen zo uit boven anderen dat de rituelen bij hem niet nodig waren (*superavit ergo Basilius, non refugit ista, quae legitima fuerunt*). Basilius is dus de uitzondering die de regel bevestigt. Junius benadrukt dan ook dat Basilius wel degelijk een wettelijk examen heeft afgelegd (*illum cum admiratione omnium legitimo examini satisfacisse Athenis pro eruditione sua*).

van het Griekse citaat. Dit is ook niet verwonderlijk, als we bedenken dat het boekje ook voor beginnende studenten bedoeld is. Zij beheersten over het algemeen het Latijn goed, maar het Grieks minder.¹³⁶ Na het vertalen van het citaat parafraseert hij het vervolg van de tekst in enkele zinnen. Door dit citaat en de parafrase toont Junius opnieuw zijn kennis van het werk van een klassieke auteur.

Een laatste citaat vinden we in de *dedicatio* op folio <2v>. Junius stelt daar dat studenten ijverig moeten zijn, en niet opgeblazen door kennis als ze nog weinig geleerd hebben. Ervaren en kundige mensen, die hun inzet al bewezen hebben, mogen echter wel hun wijsheid benadrukken. Als bewijs hiervoor citeert hij de woestijnvader Evagrius van Pontus (345-399). Deze theoloog en asceet was leerling van onder andere de zojuist genoemde kerkvaders Basilius de Grote en Gregorius van Nazianze. Zijn werken zijn door verschillende concilies in de zesde tot negende eeuw als heterodox verklaard. Niettemin had hij, met name via Latijnse vertalingen van Rufinus (ca. 345-410), ook invloed op het middeleeuwse westerse kloosterwezen.¹³⁷ Omdat Evagrius' werken onder verdenking stonden, konden ze volgens de kerk alleen gelezen worden door mensen die het goede van het slechte daarin konden onderscheiden.¹³⁸ Waarschijnlijk was het al bijzonder dat Junius de onbekende Evagrius überhaupt kon citeren, en daarom kan het als bewijs van Junius' geleerdheid gezien worden dat hij dat kon doen in het oorspronkelijke Grieks.¹³⁹ Het gaat om dit gedeelte:

Nam quemadmodum olim dicebat Evagrius, τὸ σπουδαῖον ἐν νέῳ ἐχέγγυον τοῦ ἔντιμον ἐν γήρᾳ ἔσσεσθαι, sic contra τὸ κενόσπουδον ἀτιμίας ἐχέγγυον.

'Want zoals Evagrius ooit zei: ijver in de jeugd staat garant voor eer in de ouderdom, zo ook daarentegen leegloperij garant voor oneer.'

Vergelijken we dit citaat met Evagrius' origineel, afkomstig uit zijn *Spiritalis sententiae per alphabeticum dispositae* (no. 43), een verzameling spreuken op alfabetische volgorde:

Τὸ ἔντιμον ἐν γήρᾳ εἶναι ἀπόδειξις τοῦ φιλόπονον πρὸ γήρωσ γεγονέναι· τὸ σπουδαῖον ἐν νέῳ ἐχέγγυον τοῦ εντιμον ἐν γήρᾳ ἔσσεσθαι.

'Eer tijdens de ouderdom is bewijs van iemands arbeidsliefde vóór het oud zijn; ijver in de jeugd staat garant voor eer in de ouderdom.'

¹³⁶ De studie van het Latijn begon immers al aan de gymnasia, voordat studenten naar de universiteit gingen. Grieks volgde over het algemeen pas aan de universiteit. Vergelijk Junius' vertaling met het vertalen van Grieks of Latijn in een moderne taal in een wetenschappelijk artikel. Ook wetenschappers van nu beheersen deze talen wel, maar omwille van de leesbaarheid wordt de vertaling toegevoegd.

¹³⁷ Voor meer over Evagrius' leven en werk, zie Casiday (2006:5-22).

¹³⁸ Casiday (2006:22); hij citeert daarbij de vertaling van een waarschijnlijk twaalfde-eeuws gedicht over ascetische theologie, dat deze vaardigheid, die bij Evagrius' werken noodzakelijk is, benadrukt:

"And if you should see some grain 'mongst the tares,
like an excellent farmer turn aside
to them, gathering the grain skilfully:
for better things come from the lesser ones."

¹³⁹ Volgens Casiday (2006:4) is Evagrius eeuwenlang nagenoeg onbekend geweest, en pas in de afgelopen eeuw weer herontdekt: "For centuries, Evagrius was known only, *if at all* (cursivering van mij, AvE), as a discredited Origenist theologian and he languished on the margins of respectability. Over the last century, however, dozens of previously lost works have been discovered, edited and studied." Calvin, Junius' leermeester, heeft bijvoorbeeld in zijn magnum opus, de *Institutio Religionis Christianae*, vele antieke en vroegchristelijke auteurs geciteerd, om juist ook in de breedte zijn verbondenheid met de kerk van voorgaande eeuwen aan te tonen. Evagrius komt daar echter niet in voor. Cf. De Niet in zijn inleiding op de vertaling van de *Institutio* (2009:29) en het citatenregister (2009:723-745).

Het blijkt dat Junius slechts het tweede deel van dit aforisme citeert.¹⁴⁰ Het eerste deel is in feite qua inhoud hetzelfde als het tweede deel, maar is een flashback, waar het tweede deel een flashforward is. Evagrius benadrukt slechts het positieve: ijver op jonge leeftijd is onlosmakelijk verbonden met eer in de ouderdom. Wat Junius echter doet, is het doen voorkomen alsof Evagrius ook het negatieve heeft gezegd: nietsdoen levert oneer op. Immers, hij 'citeert' daarvoor zelfs het Grieks, dat er in werkelijkheid niet staat. Toch is het nog subtieler. Junius zegt namelijk dat leegloperij garant staat voor oneer, net zoals Evagrius ooit heeft gezegd dat ijver garant staat voor eer. Door echter zijn eigen woorden in het Grieks te schrijven lijkt het alsof Evagrius dit geschreven zou hebben. Junius gebruikt dus het citaat van Evagrius om zijn eigen gezegde aan op te hangen. Veel lezers zullen dit waarschijnlijk niet opgemerkt hebben; daarvoor is Evagrius te obscuur. Degenen die de aanvulling van Junius wel opgemerkt zullen hebben, zullen dit waarschijnlijk positief hebben kunnen waarderen. Letterlijk citeren werd in de humanistische literatuur namelijk vaker niet gedaan; als een auteur een citaat aanpaste werd het daardoor eigendom van de auteur zelf, en kon hij het gebruiken voor wat hij zelf wilde zeggen.¹⁴¹ Dat blijkt hier heel duidelijk: het citaat van Evagrius is onderdeel van wat Junius wil zeggen. Hiermee toont hij tegelijk ook zijn kennis van het Grieks. Junius gebruikt, verspreid over de *dedicatio*, regelmatig Griekse woorden, waardoor zijn werk geleerder overkomt. Na het instellen van leerstoelen Grieks in Duitsland in de eerste helft van de zestiende eeuw werd kennis van het Grieks ook verondersteld bij hoogopgeleide mensen, het hoorde bij de *humanitas*.¹⁴² Junius laat daarom blijken dat hij ook op dat punt competent is. Bovendien toont Junius in de tekst van de *Academia* zelf dat hij ook veel kennis heeft van de Griekse mythologie en historiografie. Daarnaast probeert hij steeds aan te tonen dat veel namen en woorden niet op het Grieks, maar uiteindelijk op het Phoenicisch, Hebreeuws of Syrisch terug te voeren zijn. Dit waren de talen die in de zestiende eeuw (her)ontdekt werden, en die hier ook de eruditie van de auteur bevestigden. Zowel in zijn taakopvatting, zelfwaardering als zijn omgaan met bronnen laat Junius zien dat hij een auteur is die het waard is gelezen te worden.

---

¹⁴⁰ Voor antieke auteurs over het citeren van *sententiae*, zie Metschies (1966:13-14).

¹⁴¹ Jansen (2008:268). Citeren met slechts het verwijzen als doel was sowieso iets wat in de humanistische literatuur relatief weinig voorkwam. Uitzondering hierop is het citeren van poëzie in proza. Vaker was juist de *imitatio* belangrijk in het citaat, de betekenis die het kreeg binnen de nieuwe context, cf. Metschies (1966:6).

¹⁴² Seifert (2008:240). Grieks bleef toch altijd achter bij het Latijn, zie ook Seifert (2008:334) voor het talenonderwijs op de langere termijn.

Conclusie

De *dedicatio* van Junius' *Academia* staat duidelijk met het vervolg van het werk in verbinding. Junius legitimeert daarin wat hij in het boekje zelf gaat uiteenzetten. Dat doet hij als eerste door het nut van zijn werk aan te tonen. Dat nut is tweeledig: zowel de studenten als de universiteit hebben er baat bij. Omdat de studenten de juiste en kortste weg in de universitaire loopbaan niet kennen, hebben ze leiding nodig, een *certa via et ratio*. De reden hiervan is de verwarring en discussie over de universiteit die er in de vroegmoderne tijd was. Door de Reformatie waren de universiteiten in een grote crisis terechtgekomen, en waren de meningen over de universiteit en haar functie zeer verdeeld. Junius volgt in de *Academia* de lijn van Melanchthon, die *eruditio* en *pietas* wil combineren. Er zijn echter ook volwassen critici die de academische ceremonies als overbodigheid of bijgeloof zien; dit speelt zowel in humanistische als protestantse kring. Aangevoerde *exempla* van mensen die niet beoordeeld zijn naar universitaire wetten doen volgens Junius niet ter zake: dit waren uitzonderingen die de regels bevestigen. De eindconclusie over dit grootste deel van de *dedicatio* is: universitaire regels en ceremonies zijn nuttig en noodzakelijk om een succesvolle academische loopbaan te verkrijgen. *Omnes boni* zijn er om de universiteit te onderhouden en te beschermen; Junius treedt hier naar voren als één van deze beschermers. In zijn *Academia* wordt geboden wat nodig is om de wetten en instellingen van de universiteit te leren kennen. Het mes snijdt aan twee kanten: de student is ermee gebaat, en de universiteit eveneens.

Daarnaast autoriseert Junius zijn werk door de opdracht aan de keurvorst; dit is tegelijk een bewijs van de nauwe band tussen universiteit, stad en hof in Heidelberg. Dit kwam niet in de laatste plaats doordat de keurvorst ook rector magnificus van de universiteit was. Voor Junius is keurvorst Frederik dus een uitermate geschikt persoon om zijn werk aan op te dragen. Door het aanzien van de vorst wordt immers ook het aanzien van de *Academia* vergroot. Dit gebeurt in de eerste plaats door de aanspraak van de vorst, waarin al zijn titels worden genoemd; dit heeft zijn literaire oorsprong in de middeleeuwse *artes dictaminis*, die door humanisten in gewijzigde vorm werden overgenomen. In de titulatuur worden deugden als adiectiva gebruikt. Door deze deugden krijgt de *Academia* meer zeggingskracht. Tevens worden Frederiks deugden verbonden met die van zijn calvinistische oom Johann Casimir als *exempla*, maar niet met die van zijn lutherse vader Lodewijk. Daarnaast dient de *Academia* Frederiks persoonlijk belang, omdat hij onlangs rector is geworden. Als studenten en anderen de inhoud van het boekje tot zich nemen, draagt het ook bij aan het welslagen van Frederiks rectoraat. Terwijl Frederik geprezen wordt, verlaagt Junius zichzelf, waardoor Frederiks autoriteit versterkt wordt.

Dit nederigheidstopos speelt tevens een rol in Junius' autorisatie door middel van zijn competentie als auteur. Hij presenteert zowel zichzelf als zijn werk op nederige wijze; daardoor benadrukt hij aan de andere kant juist zijn geleerdheid. Dit topos komt veel voor in humanistische en vroegmoderne literatuur. Bovendien laat Junius zien dat hij het schrijven van de *Academia* als belangrijk onderdeel van zijn ambt als professor ziet. Door middel van citaten kon een auteur ook zijn competentie tonen. Junius doet dit op diverse manieren. Hij geeft indirecte aanwijzingen bij zijn citaten, laat subtiel zien dat hij goed bekend is met minder bekende auteurs, en past zelfs citaten van klassieke auteurs aan om zijn eigen punt te maken.

Door in zijn *dedicatio* het nut van de *Academia* voor zowel studenten, stad als universiteit te beargumenteren, wil Junius de waarde van zijn werk aantonen. De opdracht aan keurvorst Frederik versterkt het aanzien van het boekje, en tegelijk het aanzien van de keurvorst, van Junius en van de universiteit. Daarnaast moet Junius' eigen competentie dit nog verder versterken. Uiteindelijk moet dit alles het slagen van zijn *Academia* bewerkstelligen, en daarmee dat van Junius als auteur en als professor van de Heidelbergse universiteit.

Het is echter de vraag of dit ook daadwerkelijk gelukt is; het boekje is in ieder geval wel in verschillende bibliotheken te vinden, ook buiten Duitsland.¹⁴³ Referenties naar de *Academia* heb ik echter niet kunnen vinden. De *Academia* is niet bepaald uniek, want in de vroegmoderne tijd werd zeer veel gepubliceerd over de universiteit, haar doel, curriculum, enzovoort. Toch is het bijzonder als we de historische context erbij betrekken. Omdat Johann Casimir van de Palts een calvinistische eenheidsstaat wilde maken, moest de Heidelberger universiteit hier ook bij betrokken worden, niet in de minste plaats vanwege het opleiden van toekomstig kader. Mijn hypothese is dat Junius specifiek voor deze calvinistische universiteit dan ook een soort programma heeft willen schetsen, om richting aan haar te geven. Misschien is dit wel op aanvraag van de keurvorst gebeurd, al blijkt dat niet uit de *dedicatio*. Hier zou een historische studie duidelijkheid over kunnen verschaffen.¹⁴⁴

Naast deze reden, die van belang is voor de Palts als calvinistische eenheidsstaat en de universiteit, kan er nog sprake zijn van een tweede oorzaak. Uit de verdeling van de inhoud van het boekje blijkt waar Junius' eigen belangstelling ligt. Maar liefst 25 van de 68 pagina's besteedt hij aan de etymologie van het woord *academia* en van allerlei andere benamingen voor scholen; uiteindelijk komen deze etymologieën meestal uit op een Hebreeuwse oorsprong. Uit dit relatief grote gedeelte over etymologie is het duidelijk dat Junius de talenstudies van groot belang acht.¹⁴⁵ Uit de etymologieën blijkt dat met name het Hebreeuws wel heel belangrijk moet zijn, omdat bijna alle woorden daar uiteindelijk uit afgeleid zijn. Ik denk daarom dat Junius hier tegelijk op een enigszins subtiele wijze probeert te laten zien dat het Hebreeuws in feite de belangrijkste talenstudie is, die aan de universiteit van Heidelberg een prominente plaats moet krijgen. Om hier meer inzicht in te kunnen krijgen, is bestudering van de hoofdtekst van de *Academia* zelf nodig, en daarnaast studie naar de historische context van het Hebreeuws aan de universiteit van Heidelberg.

---

¹⁴³ Het is te vinden in de catalogi van onder andere een aantal Duitse bibliotheken (de universiteitsbibliotheken van Heidelberg en Göttingen, de Bayerische Staatsbibliothek en de KOBV Berlin-Brandenburg), de Zweedse Kungliga biblioteket, de Leidse Universiteitsbibliotheek, en de National Library of Scotland.

¹⁴⁴ Omdat de ideeën in deze laatste twee alinea's pas zijn ontstaan na het voltooiën van deze scriptie heb ik ze opgenomen als aanzet voor verder onderzoek.

¹⁴⁵ Junius noemt het ook expliciet op pagina 26 van de *Academia*, in het derde caput: *Linguas, Latinam et Graecam, omnis justa instituendi ratio pueris accurate tradi postulat, et flagitat haec memoria nostra; Hebraea non perinde ab omnibus desideratur. Desideratur tamen, eaque opus est plurimum.*

Bibliografie

Primaire literatuur

Francisci Iunii Academia: libellus hoc tempore iuventuti studiosae utilis et necessarius, in quo ex linguarum et priscae variaeque historiae monumentis, ortus Academiarum, genera, et partes, itemque studiorum et honorum gradus quos Academiae observant, et quae eo pertinent, exponuntur. Ad calcem adiectus est Academiarum totius Europae seu orbis Christiani Catalogus, Heidelbergae, sine nomine (wellicht Hiëronymus Commelinus), 1587.

Francisci Iunii Oratio panegyrica, de Ratione Academiarum, et eorum officiis qui in Academiis conversantur. Habita in auditorio publico Academiae Lugdunensis in Batavis, A.D. XVI. Kal. Januari. anno M.D.IC, Ex Officina Plantiniana, apud Christophorum Raphelengium, Academiae Lugduno-Batavae Typograhum, 1600.

Woordenboeken

Latham, R.E., D.R. Howlett en R.K. Ashdowne. 1975-2013. *Dictionary of medieval Latin from British sources*, Londen.

Lewis, C.T. & C. Short. 1975. *A Latin Dictionary. Founded on Andrews' edition of Freund's Latin Dictionary*, Oxford.

OLD = Glare, P.G.W. et al. 1982. *Oxford Latin Dictionary*, Oxford.

Secundaire literatuur

Austin, K. 2013. 'Academic Exchanges: Letters, the Reformation and Scholarly Self-Fashioning' in: R. Kirwan (ed.), *Scholarly Self-Fashioning and Community in the Early Modern University*, Burlington, 39-58.

Beer, S. de, 2013. *The Poetics of Patronage – Poetry as Self-Advancement in Giannantonio Campano*, Turnhout.

Benrath, G.A. 2000. *Franciscus Junius (François du Jon) 1545-1602. Pfarrer in Schönau bei Heidelberg, Lambrecht und Otterberg, Professor der Theologie in Neustadt an der Haardt, in Heidelberg und in Leiden*, Speyer.

Benrath, G.A. 1986. 'Das Casimirianum, die reformierte Hohe Schule in Neustadt a.d.Haardt (1578-1584)' in: C.P. Westrich (ed.), *Neustadt und die Kurpfalz – Die Universität Heidelberg und ihre Beziehungen zur linksrheinischen Pfalz*, Heidelberg, 39-52.

Bezold, F. von, 1884. 'Ludwig VI., Pfalzgraf bei Rhein' in: *Allgemeine Deutsche Biographie*, Band 19, 577-580.

Bie, J.P. de, en J. Loosjes. 1931. *Biographisch woordenboek van Protestantsche godgeleerden in Nederland, deel 4*, Den Haag.

Blair, A.M. 2010. *Too much to know – Managing Scholarly Information before the Modern Age*, New Haven.

Boehm, L. 1984. 'Konservatismus und Modernität in der Regentenerziehung an deutschen Höfen im 15. und 16. Jahrhundert' in: W. Reinhard (ed.), *Humanismus im Bildungswesen des 15. Und 16. Jahrhunderts*, Weinheim, 61-93.

Buck, A. 1996. 'Der italienische Humanismus' in: C. Berg, N. Hammerstein en A. Buck (edd.). *Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte. Bd. I: 15. bis 17. Jahrhundert: von der Renaissance und der Reformation bis zum Ende der Glaubenskämpfe*, München, 1-56.

Casiday, A.M. 2006. *Evagrius Ponticus* (part of: The Early Church Fathers Series, ed. by C. Harrison), Abingdon.

Cuno, F.W. 1891. *Franciscus Junius der Ältere, Professor der Theologie und Pastor (1545-1602) : sein Leben und Wirken, seine Schriften und Briefe*, Amsterdam.

Curtius, E.R. 2013. *European Literature and the Latin Middle Ages*, Princeton.

Davies, J. 2013. 'The Ideal Student: Manuals of Student Behaviour in Early Modern Italy' in: R. Kirwan (ed.), *Scholarly Self-Fashioning and Community in the Early Modern University*, Burlington, 21-38.

Dunn, K. 1994. *Pretexts of authority : the rhetoric of authorship in the Renaissance preface*, Stanford.

- Enenkel, K.A.E. 2014. *Die Stiftung von Autorschaft in der neulateinischen Literatur (ca. 1350 – ca. 1650): Zur autorisierenden und wissensvermittelnden Funktion von Widmungen, Vorworttexten, Autorporträts und Dedikationsbildern*, Leiden.
- Enenkel, K.A.E. 2008. *Die Erfindung des Menschen: Die Autobiographik des frühneuzeitlichen Humanismus von Petrarca bis Lipsius*, Berlin/Boston.
- Flaten, A.R. 2012. *Medals and Plaquettes in the Ulrich Middeldorf Collection at the Indiana University Art Museum – 15th to 20th centuries*, Bloomington.
- Fuchs, P. 1961. 'Friedrich IV der Aufrichtige' in: *Neue Deutsche Biographie*, Band 5, Berlin, 532-535.
- Gabriëls, N. 2008. 'Reading (between) the lines: what dedications can tell us' in: I. Bossuyt (ed.), "*Cui dono lepidum novum libellum?*": *dedicating Latin works and motets in the sixteenth century*, Leuven, 65-80.
- Genette, G. 1987. *Seuils*, Parijs.
- Genette, G. 1982. *Palimpsestes : la littérature au second degré*, Parijs.
- Grafton, A. 2011. *The Culture of Correction in Renaissance Europe*, Londen.
- Grafton, A. en L. Jardine, 1986. *From Humanism to the Humanities – Education and the Liberal Arts in Fifteenth- and Sixteenth-Century Europe*, Cambridge (MA).
- Hammerstein, N. 1996. 'Die historische und bildungsgeschichtliche Physiognomie des konfessionellen Zeitalters' in: C. Berg, N. Hammerstein en A. Buck (edd.). *Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte. Bd. I: 15. bis 17. Jahrhundert: von der Renaissance und der Reformation bis zum Ende der Glaubenskämpfe*, München, 57-102.
- Im Hof, U. 1977. 'Die reformierten Hohen Schulen und ihre schweizerischen Stadtstaaten' in: E. Maschke en J. Sydow (edd.), *Stadt und Universität im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, Sigmaringen, 53-70.
- Jansen, J. 2008. *Imitatio : literaire navolging (imitatio auctorum) in de Europese letterkunde van de renaissance (1500-1700)*, Hilversum.
- Janson, T. 1964. *Latin prose prefaces : studies in literary conventions*, Stockholm.
- Jonge, C. de, 1980. *De irenische ecclesiology van Franciscus Junius (1545-1602)*, Leiden.
- Jonge, C. de, 1979. 'Franciscus Junius (1545-1602) and the English Separatists at Amsterdam', *Studies in Church History Subsidia*, Vol. 2, 165-173.
- Köpf, U. 2008. 'Ch. 6: The Institutional Framework of Theological Studies in the Late Middle Ages' in: M. Saebø (ed.), *Hebrew Bible/Old Testament - The History of Its Interpretation, Vol. II: From the Renaissance to the Enlightenment*, Göttingen, 123-153.
- Köpf, U. 2008. 'Ch. 16: The Reformation as an Epoch of the History of Theological Education' in: M. Saebø (ed.), *Hebrew Bible/Old Testament - The History of Its Interpretation, Vol. II: From the Renaissance to the Enlightenment*, Göttingen, 347-362.
- Kühlmann, W. 1996. 'Pädagogische Konzeptionen' in: C. Berg, N. Hammerstein en A. Buck (edd.). *Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte. Bd. I: 15. bis 17. Jahrhundert: von der Renaissance und der Reformation bis zum Ende der Glaubenskämpfe*, München, 153-196.
- Lanham, C.D. 1975. *Salutatio Formulas in Latin Letters to 1200: Syntax, Style, and Theory*, München.
- Lewis, M.S. 2008. 'The dedication as paratext' in: I. Bossuyt (ed.), "*Cui dono lepidum novum libellum?*": *dedicating Latin works and motets in the sixteenth century*, Leuven, 1-11.
- Mayer, R.G. 1991. 'Roman Historical Exempla in Seneca' in: P. Grimal (ed.), *Sénèque et la prose latine, Entretiens sur l'antiquité classique*, 141-176.
- Meyer, H. 1967. *Das Zitat in der Erzählkunst – Zur Geschichte und Poetik des Europäischen Romans*, Stuttgart.
- Menk, G. 1993. 'Die kalvinistischen Hochschulen und ihre Städte im konfessionellen Zeitalter' in: H. Duchhardt (ed.), *Stadt und Universität*, Keulen, 83-106.
- Metschies, M. 1966. *Zitat und Zitierkunst in Montaignes Essais* (Kölner romanistische Arbeiten: Neue Folge, Heft 37), Genève/Parijs.
- Miert, D.K.W. van, 2009. *Humanism in an Age of Science: The Amsterdam Athenaeum in the Golden Age, 1632-1704*, Leiden.

- Murphy, J.J. 1974. *Rhetoric in the Middle Ages: A History of Rhetorical Theory from Saint Augustine to the Renaissance*, Berkeley.
- Niet, C.A. de, 2009. *Johannes Calvijn: Institutie – vertaald door dr. C.A. de Niet*, Houten.
- Otterspeer, W. 2000. *Groepsportret met Dame I: Het bolwerk van de vrijheid – De Leidse universiteit, 1575-1672*, Amsterdam.
- Priesterjahn, M. 2016. 'Charlemagne am Renaissancehof. Die Darstellung Karls des Großen in Paolo Emilio's *De rebus gestis Francorum*' in: P. Baker et al. (edd.), *Portraying the Prince in the Renaissance – The Humanist Depiction of Rulers in Historiographical and Biographical Texts*, Berlijn/Boston, 39-64.
- Ritter, M. 1877. 'Friedrich IV' in: *Allgemeine Deutsche Biographie*, Band 7, Leipzig, 612-621.
- Roller, M.B. 2004. 'Exemplarity in Roman Culture: The Cases of Horatius Cocles and Cloelia', *Classical Philology*, Vol. 99 No. 1, 1-56.
- Sarx, T. 2007. *Franciscus Junius d.Ä. (1545-1602) – Ein reformierter Theologe im Spannungsfeld zwischen späthumanistischer Irenik und reformierter Konfessionalisierung*, Göttingen.
- Schottenloher, K. 1953. *Die Widmungsvorrede im Buch des 16. Jahrhunderts*, Münster.
- Seifert, A. 1996. 'Das höhere Schulwesen: Universitäten und Gymnasien' in: C. Berg, N. Hammerstein en A. Buck (edd.), *Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte. Bd. I: 15. bis 17. Jahrhundert: von der Renaissance und der Reformation bis zum Ende der Glaubenskämpfe*, München, 197-374.
- Simons, R. 2012. 'Umsturz, Irreligiosität, Kulturzerstörung. Diskursverschränkung in der Reformationspolemik des Johannes Atrocianus' in: K. Enekel, M. Laureys, Ch. Pieper (edd.), *Discourses of Power – Ideology and Politics in Neo-Latin Literature* (Noctes Neolatinae, Neo-Latin Texts and Studies, Band 17), Hildesheim, 131-152.
- Soen, V. 2012. 'Challenges to clemency: Seneca, Lipsius, and the Dutch Revolt' in: A. Steiner-Weber (ed.), *Acta Conventus Neo-Latini Upsaliensis – Proceedings of the Fourteenth International Congress of Neo-Latin Studies (Uppsala 2009)*, Vol. 1, Leiden, 1039-1048.
- Soen, V. 2011. 'The *Clementia Lipsiana*: Political Analysis, Autobiography and Panegyric' in: E. De Bom et al. (edd.), *(Un)masking the Realities of Power. Justus Lipsius's Monita and the dynamics of Political Writing in Early Modern Europe*, Leiden, 207-231.
- Venemans, B.A. 1977. *Franciscus Junius en zijn Eirenicum de pace ecclesiae catholicae*, Leiden.
- Wallmann, J. 2006. *Kirchengeschichte Deutschlands seit der Reformation*, Tübingen.
- Wirzubski, Ch. 1961. 'Avdaces: A Study in Political Phraseology', *The Journal of Roman Studies*, Vol. 51, Parts 1 and 2, 12-22.
- Wolgast, E. 1986. *Die Universität Heidelberg 1386-1986*, Berlijn/Heidelberg.